

Per Aleksander Solheim

**Det digitale informasjonssamfunnet,
demokratiet og offentligheten**

Kultur- og bibliotekspolitikk i en digital tid

Masteroppgave 2020

Master i bibliotek- og informasjonsvitenskap

OsloMet – Storbyuniversitetet, Institutt for Arkiv- bibliotek- og informasjonsfag

Sammendrag

Det digitale informasjonssamfunnet har medført nye utfordringer for demokratiet og offentligheten. Ekkokamre, falske nyheter og andre problemstillinger har ført til økende bekymring for hvordan dette kan påvirke demokratiske prosesser og den offentlige samtalen. Denne studien undersøker hvordan Kulturdepartementet beskriver disse problemene, og hvordan de foreslår å løse dem. I tillegg undersøkes departementets demokrati- og offentlighetsforståelse, og bibliotekets rolle i det digitale informasjonssamfunnet. Resultatene ses også i et tidsperspektiv som gir inntrykk av utviklingen over tid. Oppgaven er en dokumentstudie, der kvalitativ tekstanalyse benyttes som metode. Kildene som analyseres er stortingsmeldinger om kultur og bibliotek, samt bibliotekstrategier. Som teoretisk bakgrunn brukes Jürgen Habermas teorier om den borgerlige offentlighet, kommunikativ handling og systemverdenens kolonisering av livsverdenen. Resultatene viser at Kulturdepartementets forståelse for hvilke utfordringer digital informasjonsteknologi kan ha på demokratiet og offentligheten, har økt sterkt i de senere årene. Kultur anses som et botemiddel mot en fragmentert offentlighet, og bibliotekene gis en tydeligere rolle som tilbydere av digital veiledning og opplæring.

The digital information society has brought new challenges for democracy and the public sphere. Echo chambers, fake news and other problems has led to growing concern for how they can affect democratic processes and civil discourse. This study investigates how The Royal Norwegian Ministry of Culture (RMNC) describes these problems, and how they propose to solve them. In addition it investigates RMNC's understanding of democracy and the public sphere, and the role of libraries in the digital information society. This thesis is a document study which uses qualitative text analysis as its method. The analyzed sources are reports to the Storting (white papers) about culture and libraries, as well as library strategies. As theoretical background Jürgen Habermas' theory of the public sphere, communicative action and the system and life-world, are applied. The results show that RMNC's understanding of the challenges digital information technology may pose on democracy and the public, has increased severely over the last few years. Culture is regarded as a remedy against a fragmented public sphere, and the libraries are given a clearer role as providers of digital guidance and teaching.

Forord

I løpet av mine fem år som student i bibliotek- og informasjonsvitenskap har jeg fått en gryende interesse for informasjonskompetanse, kildekritikk og kritisk tenkning. Ekkokamre, polarisering, falske nyheter og desinformasjon er temaer som har fått stor oppmerksomhet også i den bredere offentligheten, særlig etter en del politiske hendelser, både i inn- og utland. Denne studien er ikke upåvirket av samtidens hendelser, heller tvert imot. Vi blir stadig minnet på om hvor viktig det er å holde fast i sannhetssøken og faktakunnskap. Min personlige interesse for disse temaene, sammen med aktualiteten av de i storsamfunnet, har resultert i denne studien. Dette er mitt lille bidrag i møte med disse utfordringene.

Jeg vil takke min veileder, Håkon Larsen, for stødig veiledning, gode råd og konstruktiv kritikk, til tross for en ekstraordinær tid. Takk også til min gode venn og nabo, Sunneva, for uvurderlig språkvask og gode innspill. Disse to bidratt til å løfte masteroppgaven, og jeg er dypt takknemlig. Til sist vil jeg takke min samboer, Linn, for tålmodigheten i mine distré og fraværende perioder det siste året.

Innhold

1 Innledning.....	5
1.1 Introduksjon av tema.....	5
1.2 Forsknings spørsmål.....	9
1.3. Begrepsavklaring.....	9
1.3.1 Informasjonssamfunn.....	9
1.3.2 Digitale informasjonsutfordringer.....	10
1.3.3 Informasjonskompetanse.....	10
1.4 Oppgavens struktur.....	11
2. Teoretiske perspektiver.....	12
2.1 Den borgerlige offentlighet.....	12
2.2 Kommunikativ handling og livsverdenen.....	14
2.3 Kritikk av Habermas' offentlighetsteori.....	18
3. Metode og data.....	21
3.1 Dokumentanalyse.....	21
3.2 Kvalitativ innholdsanalyse.....	21
3.3 Datamateriale.....	22
3.4 Dataanalyse.....	24
3.5 Refleksjoner rundt valg av metode.....	25
4 Resultater og analyse.....	27
4.1 <i>Kulturpolitikk fram mot 2014</i>	28
4.1.1 Problemforståelse.....	28
4.1.2 Løsningsforslag.....	31
4.1.3 Bibliotekets rolle.....	31
4.1.4 Demokrati og offentlighet.....	33
4.2 <i>Bibliotek: Kunnskapsallmenning, møtestad og kulturarena i ei digital tid</i>	35
4.2.1 Problemforståelse.....	35

4.2.2 Løsningsforslag	37
4.2.3 Bibliotekets rolle	39
4.2.4 Demokrati og offentlighet	42
4.3 <i>Kulturens kraft</i>	43
4.3.1 Problemforståelse	43
4.3.2 Løsningsforslag	48
4.3.3 Bibliotekets rolle	50
4.3.4 Demokrati og offentlighet	50
4.4 Bibliotekstrategiene (2015-2018 og 2020-2023)	54
4.4.1 Problemforståelse	55
4.4.2 Løsningsforslag	56
4.4.3 Bibliotekets rolle	58
4.4.4 Demokrati og offentlighet	60
5 Diskusjon.....	62
5.1 Problemforståelse	62
5.2 Løsningsforslag	66
5.3 Bibliotekets rolle	68
5.4 Demokrati og offentlighet	70
6 Konklusjon	74
7 Litteraturliste	80

1 Innledning

1.1 Introduksjon av tema

Vi lever i en tid der man kan få inntrykk av at all verdens informasjon er umiddelbart tilgjengelig, kun noen tastetrykk unna – og det er mye sannhet i det uttrykket. Vi er del av et informasjonssamfunn hvor vi omgir oss med informasjon i så store mengder, at det som en konsekvens oppstår problemer vi vanskelig hadde forutsett. Mengden og kvaliteten på informasjon vi behandler i vårt daglige liv har implikasjoner for hvor kunnskapsrike og informerte vi er som medmennesker og borgere av et storsamfunn. En stor endring i vår omgang med informasjon og vårt forhold til offentligheten skjedde da internett etter millenniumsskiftet ble en etablert del av vår mediehverdag. Fra å bli oppdatert på verdens hendelser primært fra tradisjonelle og redigerte massemedier som TV og aviser, ble vi nå også introdusert for internetts radikalt demokratiske struktur. Enhver med nettforbindelse kunne i praksis bli sin egen redaktør og publisist, og fra rundt midten av 00-tallet, da sosiale mediers gjennombrudd ble en del av dette informasjonsbildet, eskalerte det til at vi i dag har en situasjon der vi praktisk talt oversvømmes av informasjon.

Dette reiser en rekke spørsmål, både på individ og samfunnsnivå. Mange av disse er klassiske demokratiske problemstillinger og idéer. Det er en etablert sannhet at et liberalt demokrati fordrer en opplyst befolkning. Denne debatten om i hvilken grad en nasjons befolkning skal kunne ha innflytelse på statsavgjørelser kulminerte til en viss grad i USA, der John Dewey (Dewey, 1927) og Walter Lippman (Lippman, 1922) på 1920-tallet – en periode der allmenn og kvinnelig stemmerett var høyaktuelt i hele den vestlige verden – argumenterte fra hver sin side av debatten (Waldahl, 2007, s. 31). Lippman var pessimistisk, og hevdet at det moderne og industrialiserte samfunnet var for komplekst til at den jevne borger skulle forstå og fatte politiske avgjørelser (Moe et al., 2019, s. 18). Dewey var enig i at det moderne samfunnet kunne være for komplekst og avansert for den jevne borger å holde seg oppdatert på, og at borgerne på grunn av denne sårbarheten sto i fare for å bli påvirket eller manipulert. Men Dewey mente at løsningen ikke var et elitestyre, men heller at opplysningsarbeid og utdanning ville gjøre borgerne bedre rustet til å håndtere informasjonsstrømmen, som igjen ville føre til et sterkere demokrati.

Den offentlige samtalen i dag er blitt preget av mange demokratiske bekymringer, og flere nye begreper er introdusert i vår dagligtale. En mengde debattlitteratur, mange av det pessimistiske slaget, har i de siste årene blitt publisert og fått internasjonal oppmerksomhet. Frykten for en fragmentert offentlighet og dannelsen av ekkokamre er tema i blant annet Cass Sunsteins tre bøker i Republic-serien (Sunstein, 2001, 2009, 2018). Såkalte *filterbobler* ble en del av det offentlige ordskiftet internasjonalt etter Eli Pariser's bok *The Filter Bubble* (Pariser, 2011). Andre igjen argumenterer for at ekkokamre og filterbobler ikke eksisterer i så stor grad som ofte påstått (Bruns, 2019). Digitale algoritmer, og hva de kunne gjøre med vår oppfattelse av autonomi og selvstendig tenkning, fikk økt fokus internasjonalt spesielt etter Cathy O'Neills *Weapons of Math Destruction* (O'Neill, 2017). Evgeny Morozov ble en ettertraktet offentlig stemme etter hans oppgjør i boken *The Net Delusion* med, etter hans mening, et overveldende troskyldig og illusorisk bilde av internetts frigjørende og demokratiserende egenskaper. Han kritiserte sterkt den naive holdningen i vestlige land, der antakelsen er at såfremt nasjoners befolkning har tilgang til internett og fri informasjon, vil demokratiet trenge seg frem naturlig. Shoshana Zuboff beskriver i *The Age of Surveillance Capitalism* (Zuboff, 2019) hvordan de store nettgigantene støvsuger nettet for personlige data, som i sin tur blir solgt til tredjeparter. Disse dataene benyttes deretter til å produsere atferdsmodeller over hele menneskegrupper, som kan benyttes til påvirkning, enten for å selge produkter eller til politisk overbevisning. Et annet begrep som av og til dukker opp, er kunstige grasrotbevegelser (populært kalt astroturfing). Astroturfing er når det dukker opp spontane grasrotbevegelser som gir et falskt inntrykk av stort folkelig engasjement. Formålet er å få et standpunkt til å virke mer populært i allmenningen enn det egentlig er. I mer uskyldige sammenhenger kan begrepet benyttes til falske restaurant- eller bokanmeldelser, men i mer alvorlige sammenhenger kan det også utføres med hensikt å ramme politiske institusjoner eller enkeltindivider (Bienkov, 2012).

Det er også andre hendelser som har satt kritikk mot vår omgang i det digitale informasjonssamfunet på dagsordenen. Det kontroversielle amerikanske presidentvalget og Brexit-avstemningen i 2016 gjorde dette høyaktuelt. I det amerikanske presidentvalget pga. falske nyheter og mistanke om – og etter hvert bekræftelse av – russisk innblanding i valgkampen, og for Brexit-avstemningen blant annet pga. skremselspropaganda i sosiale medier. Ikke lenge etter disse hendelsene sprakk også nyheten om Cambridge Analytica-skandalen. Cambridge Analytica var et dataanalyse-selskap som ble avslørt i å ha påvirket valgkamper i en rekke land, inkludert USA og Storbritannia, ved å sende spesielt målrettet og

tendensiøs propaganda mot sårbare og manipulerbare velgergrupper (Cadwalladr & Graham-Morrison, 2018). Her i Norge har bekymringen for påvirkning av opinionen, via desinformasjonskampanjer utført av utenlandske aktører, også nådd den bredere offentligheten. Sintef publiserte en rapport angående disse utfordringene ikke lenge etter kommunevalget høsten 2019 (Sintef, 2019) der de skriver at utenlandsk påvirkning av valg blir stadig vanskeligere å oppdage. Norsk senter for informasjonssikring (NorSIS) presenterte noe senere en rapport der de oppsummerer hvilke 10 digitale trusler de mener utgjør en stor utfordring for bedrifter, institusjoner og befolkningen generelt, og løsningsforslag på disse (NorSIS, 2020). Kommunevalget i 2019 ble også kontroversielt på grunn av nye overraskende protestbevegelser. Et nytt protestparti, Folkeaksjonen nei til mer bompenger (FNB), populært kalt bompengepartiet, fikk til dels sterk oppslutning i flere av de største norske byene. I tillegg ble en Facebook-gruppe kalt Sørlandsnyhetene sentral i valgkampen, og fikk mye av skylden for at Demokratene, et høyre-radikalt parti, fikk stor oppslutning i kommunestyret i Kristiansand. Disse to hendelsene tjener som eksempler på folkelige grasrotopprør som oppstår på siden av den brede offentligheten, og som kan ha konsekvenser for demokratiet.

Idéen om at informerte og kunnskapsrike borgere fører til et sterkt demokrati sitter sterkt i vestlig tenkning og i våre tradisjoner. Men er det nødvendigvis slik at mer informasjon fører til mer kunnskap? Og fører mer kunnskap til sterkere demokrati? Hvor informert og oppdatert må den jevne borger være for å kunne delta tilstrekkelig som et myndiggjort og selvstendig individ i vårt samfunn? Ragnvald Kalleberg beskriver hvordan utfordringer i det senmoderne digitale samfunnet kan påvirke kvaliteten på det offentlige ordskiftet, og i neste omgang også demokratiet:

Den epistemiske kvaliteten på diskusjonene i sivilsamfunnets offentligheter er en stor utfordring i samtidens demokratier. Kvaliteten kan blant annet bli underminert av vitenskapelig analfabetisme, politisk apati, kommersialisering av offentlige rom, politisk korrekthet, massemedier som ikke er seriøse og uavhengige, eller trusler overfor meningsmotstandere via sosiale medier. (Kalleberg, 2015, s. 26)

I boka *Informerte borgere* argumenterer forfatterne blant annet for at en *offentlig tilknytning* er tilstrekkelig (Moe et al., 2019). Med dette mener de at så lenge borgerne har tilgang til

offentligheten og vet hvilke kanaler de kan benytte når de behøver informasjon, er det tilstrekkelig for et velfungerende demokrati. Likevel trenger spørsmålene seg på. Hva når falske nyheter eller propaganda, misinformasjon eller desinformasjon får bre seg uhindret i vårt digitale offentlige rom? Hva gjør dette med menneskers evne til å skille mellom sant og usant, rett og galt, og sist, men ikke minst, vesentlig fra uvesentlig informasjon?

Nordiske land kjennetegnes av å ha en sterk, aktiv og liberal stat som indirekte har sterk påvirkning på sivile institusjoner, som for eksempel media og høyere utdanning. Det gjør at de nordiske statene også er en sterk bidragsyter i hvordan offentligheten utspiller seg i disse landene, samtidig som prinsippet om armlengdes avstand står fast. Dette betyr at staten bidrar med midler og tilrettelegging for en opplyst offentlighet, uten politisk overstyring av denne. Eksempler på myndighetenes tilrettelegging er for eksempel direkte og indirekte pressestøtte for en levedyktig og mangfoldig avisflora, og innkjøpsordningen til bibliotekene som gir forlag og forfattere en pålitelig inntekt for å understøtte en norsk litterær offentlighet. Norge skiller seg ut ved at vi i tillegg i vår reviderte ytringsfrihetsparagraf har lagt til at «det påligger statens myndigheter å legge forholdene til rette for en åpen og opplyst offentlig samtale» (Grunnloven, 2004, § 100). Dette medfører at staten tilrettelegger for offentlig kritikk av seg selv. Dette er egenskaper som ofte inkluderes når man snakker om den nordiske modellen (Engelstad, Larsen & Rogstad, 2017). Den norske stat kan derfor forventes også å agere på utfordringer digital informasjon kan ha for det offentlige ords skillet.

I europeisk sammenheng er allerede en del tiltak på trappene i form av lovgivning og politiske virkemidler. Blant annet har et ekspertutvalg utnevnt av Europakommisjonen publisert en rapport som gir kommisjonen råd om hvordan man skal forstå og forholde seg til falske nyheter og online desinformasjon (Europeiske kommisjon, 2018). Et av punktene kommisjonen fokuserer på er at «kritisk medie- og informasjonskompetanse (*media and information literacy, MIL*) er en essensiell egenskap i det digitale samfunnet» (Kalsnes, 2019, s. 133), og at ved å heve denne kompetansen vil befolkningen være mer motstandsdyktige mot desinformasjon. Medietilsynet tilbyr i denne sammenheng omfattende undersøkelser og informasjon om nordmenns medie- og informasjonskompetanse, i møte med falske nyheter eller andre utfordringer (Medietilsynet, 2019).

Biblioteker har tradisjonelt vært tuftet på idéene om folkeopplysning og danning. I tiden da folkebibliotekene etablerte seg som institusjoner i vestlige samfunn, skjedde det i takt med

demokratisering, modernisering og utvidelse av stemmeretten. Biblioteket og demokratiet er derfor nært knyttet til hverandre og idéen om at demokratiet fordrer en opplyst befolkning. Derfor er det interessant å forsøke å forstå hvilke strategier og visjoner Kulturdepartementet har for bibliotekene i det digitale informasjonssamfunnet med dets muligheter, utfordringer og problemer. Kan for eksempel bibliotekene spille en aktiv rolle for å øke brukernes informasjonskompetanse i møte med desinformasjon? Denne oppgaven omhandler hvordan norske kulturmyndigheter forstår og agerer på disse spørsmålene.

1.2 Forskningsspørsmål

På hvilken måte beskriver Kulturdepartementet utfordringer som digital informasjonsteknologi gir for demokratiet og offentligheten, og hvordan beskriver de eventuelle politiske løsninger på disse utfordringene?

Analytiske spørsmål:

- Hvordan beskrives bibliotekenes rolle som aktør i møte med det digitale informasjonssamfunnets utfordringer?
- Hvilke grunnleggende demokrati- og offentlighetsforståelser kan utledes av Kulturdepartementets dokumenter om generell kulturpolitikk og bibliotekpolitikk?
- På hvilken måte har svarene på disse forskningsspørsmålene endret seg under 2000-tallet?

1.3. Begrepsavklaring

I dette delkapittelet vil sentrale begreper og uttrykk som ofte brukes underveis i studien defineres eller forklares nærmere.

1.3.1 Informasjonssamfunn

Begrepet informasjonssamfunn er et mangfoldig og utydelig uttrykk som kan benyttes i mange sammenhenger. I min oppgave lener jeg meg på Frank Websters kulturelle definisjon av begrepet som innebærer et innhold som ligger tett opptil en ordinær forståelse av begrepet. Webster vektlegger hvordan vi fra siste halvdel av forrige århundre har opplevd en eksplosjonsartet utvikling i mengde informasjon som er tilgjengeliggjort. Fra da mediebildet

og informasjonstilgangen for befolkningen vanligvis besto av et fåtall TV-kanaler, radiostasjoner, aviser, bøker og musikk til det enorme mangfoldet og store økningen i informasjonsmengde vi lever med i dette århundret. Datamaskiner – og senere internett – ble en revolusjon som forsterket denne tendensen betydelig og åpnet for deling av informasjon i en skala man tidligere ikke kunne forutse. Internetts demokratiske struktur fører til at ethvert menneske med nettilgang har mulighet til å omgå redaksjoners og andre portvokteres makt over hvilke aktører som kunne delta i den offentlige samtalen (Webster, 2014, s. 21-23). Det er denne forståelsen av informasjonssamfunn, altså mengden og omfanget av informasjon tilgjengelig i samfunnet, jeg benytter når begrepet brukes i studien, dersom ikke annet blir spesifisert.

1.3.2 Digitale informasjonsutfordringer

I denne oppgaven brukes digitale informasjonsutfordringer som et sekkebegrep som inneholder mange av de utfordringene nevnt i innledningen. Eksempler på disse er ekkokamre, filterbobler, falske nyheter og desinformasjon på internett. Andre utfordringer som er mer diffuse å beskrive er utvikling av algoritmer for å danne atferdsmodeller på brukere, påvirkning av valg fra utenlandske aktører via forskjellige digitale virkemidler, og hvordan den store veksten i tilgjengelig informasjon kan ha konsekvenser for informasjons- og mediekompetanse og kildekritikk. Denne listen med eksempler er ikke uttømmende, men er ment å gi et tydelig inntrykk. Andre eksempler kan forekomme underveis i studien.

1.3.3 Informasjonskompetanse

Jeg hviler meg på en generell definisjon og beskrivelse av informasjonskompetanse. Ifølge Store norske leksikon er informasjonskompetanse

ferdigheter som gjør en person i stand til å identifisere når det er nødvendig å skaffe mer informasjon og til å fremskaffe og bruke denne informasjonen på en effektiv og etisk måte. Informasjonskompetanse er et sentralt begrep innenfor bibliotek- og arkivfag, og opplæring i informasjonskompetanse er en oppgave for bibliotekene. (Gjersdal, 2017)

Store norske leksikon hviler på UNESCOs definisjon av informasjonskompetanse og forklarer det som evnen til å:

- kjenne igjen sitt behov for informasjon
- lokalisere og evaluere kvaliteten på informasjon
- lagre og gjenfinne informasjon
- gjøre effektiv og etisk bruk av informasjon
- bruke informasjon til å lage og kommunisere kunnskap.

(Gjersdal, 2017)

1.4 Oppgavens struktur

Studien er organisert i seks kapitler. Det innledende kapittelet har inneholdt en introduksjon av studiens tema, dets forskningsspørsmål og analytiske spørsmål, samt en presentasjon av sentrale begreper. I neste kapittel presenteres de teoretiske perspektivene jeg benytter i analysen og diskusjonen av resultatene. I neste del (kapittel 3) gjennomgås blant annet valg av metode, valg av kilder og refleksjon rundt disse valgene. I kapittel 4 vil resultatene og analysen av studien gjengis dokumentvis i delkapitler med faste kategorier. Kapittel 5 vil diskutere resultatene av analysen i en sammenfattet form, der de også blir sett i lys av de teoretiske perspektivene. Til sist i kapittel 6 kommer noen avsluttende konklusjoner med forslag til videre forskning.

2. Teoretiske perspektiver

I min oppgave vil jeg gå nærmere inn på hvilken problemforståelse og hvilke eventuelle løsningsforslag kulturmyndighetene har på de nevnte digitale informasjonsutfordringene norsk offentlighet står overfor. I den forbindelse anser jeg det som naturlig å benytte meg av deler av Jürgen Habermas' offentlighetsteori, og særlig teoriene om den *borgerlige offentlighet*, *kommunikativ handling* og om *systemverdenens kolonisering av livsverdenen*. Jeg vil i dette kapittelet redegjøre for disse teoriene og hvordan de anvendes for å diskutere resultatene av studien, og til slutt vise til kritiske motstemmer til Habermas' teorier som kan ytterligere nyansere både de teoretiske perspektivene, og følgelig også resultatene av min studie.

2.1 Den borgerlige offentlighet

Habermas' teori om den borgerlige offentlighet har vært enormt innflytelsesrik i europeisk tenkning etter sin lansering i Tyskland tidlig på 1960-tallet (Habermas, 1962/2005). Den borgerlige offentlighet er et begrep Habermas bruker for å beskrive den fremvoksende offentligheten blant europeiske borgere og intellektuelle fra 1700-tallet og utover mot 1950-tallet. På denne tiden fant borgere, som regel fra et høyere samfunnslag, sammen i kaffehus i London, parisiske salonger eller tyske *Tischgesellschaften* (middagsselskaper) for å diskutere kunst, litteratur, økonomi og politikk, uten myndighetenes eller geistlighetens innsyn og innflytelse. Her kunne de fritt og usensurert diskutere samtidsproblematikk og danne det vi etter hvert kom til å kjenne som en opinion. Denne opinionsdannelsen utviklet seg parallelt med en fremvoksende fri presse, der tidsskrifter og tidlige utgaver av aviser ga borgerne en kommunikasjonskanal for videre samfunnsdebatt og -kritikk. Dette er den spede begynnelsen på en kritisk offentlighet som kan utøve innflytelse på politiske beslutninger, når den senere krever innsyn i politiske beslutningsprosesser som tidligere har vært skjermet fra befolkningen. Eneveldige konger og mektige biskoper hadde tidligere vært privilegert ved i stor grad å kunne fatte beslutningene sine i samråd med sitt hoff og sine rådgivere, fritt for innsyn og kritiske motstemmer fra andre grupper av befolkningen.

En annen måte å forstå begrepet borgerlig offentlighet på er som et bindeledd, eller en kanal for kommunikasjon, mellom de regjerende og de regjerte. Habermas selv beskriver det som at

«den borgerlige offentlighet utfolder seg i spenningsfeltet mellom stat og samfunn, men på en slik måte at den selv forblir en del av det private område» (Habermas, 1962/2005, s. 177). I den norske oversettelsen av *Borgerlig offentlighet* blir dette begrepet forklart på denne måten i et innledende essay:

Den borgerlige offentlighet er sfæren for privatfolk samlet til publikum – et kritisk diskuterende publikum. I denne offentligheten hører altså privatfolk til, ikke føydale og eneveldige representasjonspersoner, og heller ikke bare folkets valgte representanter, selv om den selvsagt spiller en viktig rolle [...] i den borgerlige offentlighet er det den kritiske diskursen som er offentlig, ikke personene; offentligheten er sfæren for diskursiv omgang med argumenter som er likt for alle, uten personens anseelse – og ikke for fremvisning av de deltakendes sosiale status. (Høibraaten, 2005, s. XXI)

En offentlighet i dette perspektivet blir da et rom der opinion dannes som myndighetene har full tilgang til, men ikke bestemmelsesrett over, der de kan få innblikk i hvilke emner som deler av befolkningen vier sin oppmerksomhet. Slik kan opinionen påvirke politiske prosesser på flere måter enn ved å f.eks. stemme ved valg. En effektiv og fri offentlig samtale er en viktig faktor for vellykkede demokratiske systemer. Det er fordi en kritisk offentlighet som blir tatt hensyn til av politiske myndigheter gir utslag i mer effektive politiske prosesser og beslutninger som i stor grad kan gjenspeile opinionen. Politiske og lovgivende institusjoner som er åpne for innspill fra sivilsamfunnet og opinionen, fører til sterkere demokratiske systemer, samtidig som det også styrker deres legitimitet overfor velgerne (Finlayson, 2005, s. 108). Denne demokratimodellen der saker av offentlig interesse diskuteres åpent for alle parter er et kjennetegn ved det som kalles det deliberative demokratiet, og har mye til felles med Habermas' ideal om den borgerlige offentlighet.

Borgerlig offentlighet er dermed også et begrep som inkluderer den lange prosessen fra en føydal samfunnsstruktur og mot demokratisering av Vest-Europa på 1700-tallet, hånd i hånd med fremveksten av en fri presse på 1800-tallet, og til massemedienes inntreden fra 1900-tallet. Pressefrihet anses som en sentral forutsetning for en effektiv og fungerende offentlighet

i velfungerende demokratier den dag i dag, og den borgerlige offentlighet har i senmoderne tid ofte blitt et uttrykk nærmest synonymt med massemedier, fordi massemedier som TV, radio, aviser og tidsskrifter oppfyller mange av kriteriene som forutsettes for å være en fungerende og effektiv borgerlig offentlighet. Dette gjelder også motsatt; en åpen og tilgjengelig offentlighet er sentralt for at en fri presse skal kunne oppfylle sin funksjon. Habermas selv beskriver hvordan 1900-tallets massemedier endret seg da en «relativt uavhengig offentlighet av et opplyst og kritisk publikum vokste frem i Europa fra 1700-tallet og fremover, og hvordan denne offentligheten i løpet av det 20. århundret ble avløst av et konsumerende publikum av overveiende ikke-politiske massemedier» (Vetlesen, 2019). Han mener med dette at de store massemediene over tid utviklet seg til store privateide konserner som kunne fremme sine interesser i den offentlige samtalen, noe som fører til en *reføydalisering* av offentligheten.

I denne oppgaveteksten vil borgerlig offentlighet være en overbyggende teori som viser hvordan denne ideelle, kritiske og offentlige samtalen, som er en forutsetning for velfungerende og liberale demokratier, er under press av teknologisk utvikling, politiske interesser og markedskrefter. Forskningsspørsmålene og tematikken i denne oppgaven fordrer at man har Habermas' offentlighetsteori som bakgrunn, både for å forstå hvilke utfordringer demokratier kan stå overfor, og hva som potensielt kan stå på spill om denne kritiske offentligheten blir presset av markedskrefter, politiske interesser eller andre utfordringer.

For å nyansere dette ytterligere vil det bli nødvendig å også inkludere Habermas' teorier om kommunikativ handling og systemverdenens kolonisering av livsverden.

2.2 Kommunikativ handling og livsverdenen

Habermas' tobindsverkverk *Teorien om kommunikativ handling* (Theorie des kommunikativen Handelns) regnes som hans sosiologiske hovedverk og samler hans handlingsteori, samfunnsteori og modernitetsteori (Habermas, 1999b). Dette verket bygger i stor grad videre på hans begrep om borgerlig offentlighet. Jeg vil i denne studien begrense meg til å forklare og bruke begrepene kommunikativ handling og kraften i de bedre argumenter, og i tillegg utdype hva som menes med systemverdenens kolonisering av livsverden.

Habermas definerer kommunikativ handling som «sosial samhandling der to eller flere tale- og handlingskompetente aktører samordner sine individuelle handlingsplaner gjennom en språklig formidlet enighet» (Kalleberg, 2019, s. 145). Rendyrket kommunikativ handling kan ifølge teorien oppstå hvis denne handlingsplanen er fri for vikarierende motiver, trusler om sanksjoner eller personlige maktinteresser som kan tvinge motparten til handling.

Kommunikativ handling er et begrep Habermas etablerer som et nytt og komplementerende begrep til *instrumentell* handling. Habermas beskriver instrumentell handling som en form for kommunikasjon der de enkelte parter kan påvirke hverandre via positive og negative sanksjoner (Aakvaag, 2008, s. 174). Hvis partene ikke er på like fot, enten fordi en part har forhandlingsfordel i kommunikasjonen på grunn av maktforhold eller økonomiske interesser, og bruker disse fordelene som en vektstang i den fremforhandlede enigheten, er det altså ikke en kommunikativ handling. For å beskrive dette nærmere vil jeg sette instrumentell og kommunikativ handling opp mot hverandre for å kontrastere hva som er de sentrale forskjellene i hvordan de to typene kan motivere til handling.

Instrumentell handling er intuitivt å forstå ved at man enkelt kan forestille seg hvordan en part kan føle seg presset til en enighet eller handling for å unngå negative sanksjoner, eller motivert til det samme fordi man oppnår fordeler eller belønning. Kommunikativ handling derimot er noe vanskeligere å få grep på angående hva som motiverer til handling. I *Sosiologisk Leksikon* oppsummeres dette problemet slik:

Den utfordringen begrepet kommunikativ handling står overfor, er å vise hvordan språklig formidlet enighet kan virke handlingsmotiverende på samme måte som sanksjoner. Kort fortalt løser Habermas denne utfordringen gjennom å hevde at språklig etablert enighet hviler på det han kaller *kraften i det bedre argument*.
(Kalleberg, 2019, s. 145)

For å beskrive hvordan aktørene kan oppnå denne språklig etablerte enigheten uten instrumentell handling tilføyer Habermas uttrykket *livsverden*. Dette begrepet har som teoretisk formål å avlaste, eller å enklere muliggjøre en kommunikativ handling. Livsverden beskrives blant annet som:

[...] det utømmelige reservoar den enkelte aktør besitter av tause og førteoretiske oppfatninger, verdier, klassifiseringsskjemaer, normer, ferdigheter, lojaliteter etc., og som vedkommende trekker på som ressurs i sin hverdagspraksis når han eller hun konstruerer en meningsfull hverdagsverden. (Aakvaag, 2008, s. 176)

En mer sammenfattende og forenklet beskrivelse av denne livsverden vil jeg beskrive som vårt felles kulturelle grunnlag. En felles forståelse av verdier, normer og oppfatninger avlaster den kommunikative handling ved at man ikke behøver å trekke partenes verdier, normer, eller motiver og lojalitet i tvil, og dermed uhindret kan legge til rette for kraften i de bedre argumentene. De bedre argumenter vil ifølge Habermas' teori – når forholdene ligger til rette for det – derfor være fundert på en rasjonell og kritisk språklig enighet som i kraft av seg selv motiverer aktørene til handling. Kraften i de bedre argumenter motiverer aktørene til handling ved hjelp av en *tvangløs tvang*. Kommunikativ handling og kraften i de bedre argumenter blir dermed en av forutsetningene for en effektiv og kritisk offentlighet, som igjen kan bidra til et mer handlekraftig og representativt demokratisk system.

Til sist vil jeg beskrive Habermas' argument om systemverdenens kolonisering av livsverden. Habermas forteller at det i Vest-Europa i den moderne tidsalder utskilte seg to subsystemer fra livsverdenen. Han gjengir hvordan et kapitalistisk markedssystem utviklet seg til å bli det dominerende systemet for materiell reproduksjon, og fremveksten av det moderne byråkratiet som det dominerende systemet for politisk makt. Kapitalisme og det moderne byråkratiet er to av de fremste kjennetegnene på utviklingen av den moderne verden, og de beskrives av Habermas som to selvregulerende subsystemer som har utdifferensiert seg fra livsverden. Disse to systemene utgjør systemverdenen og lever parallelt med livsverdenen, men er «frikoblet fra livsverden i den forstand at moderne samfunnsmedlemmer hverken har adekvat kunnskap om eller mulighet til å påvirke subsystemenes virkemåte» (Aakvaag, 2008, s. 183). Moderniteten kjennetegnes også blant annet av at gamle institusjoner mistet autoritet etter opplysningstiden. For eksempel er kirken blant institusjonene som i stor grad har fått svekket sin stemme og autoritet i offentligheten de siste hundreårene, fordi etablerte sannheter og dogmer over tid ble utsatt for kritikk fra en fremvoksende og kritisk offentlighet. I *Sosiologisk leksikon* skriver Ragnvald Kalleberg at Habermas:

utviklet en modernitetsteori som legger vekt på at rasjonalitetspotensialet i kommunikativ handling i moderne samfunn frigjøres fra religiøse tabuer og tradisjonens autoritet, men samtidig settes under press fra markeder og byråkratier gjennom det Habermas kaller systemets «kolonisering» av livsverden. (Kalleberg, 2019, s. 146)

Den offentlige kritiske samtalen kan over tid derfor sies å ha frigjort seg fra eldre institusjoner og maktstrukturer, men samtidig gjort seg tilgjengelig for nye. Systemverdenen har potensiale til å påvirke den offentlige samtalen og opinionsdannelsen, og kan ha innflytelse på kommunikativ handling og være til hinder for at de beste argumenter når fram.

Det finnes mange eksempler fra den virkelige verden som kan styrke denne teorien. For eksempel har private næringsinteresser og markedskrefter mange muligheter til å påvirke offentligheten. Reklamekampanjer, og i senere tid annonser som utgir seg for å være avisartikler (innholdsmarkedsføring) og annet er alle eksempler, om enn forskjellige, på markedets utøvde innflytelse på livsverdenen. Et annet eksempel på det kan være hvilken forskjell det er på amerikanske og europeiske TV-kanaler, der den amerikanske offentlige allmenkringkasteren har en relativt svak posisjon og popularitet i sitt marked på bekostning av private mediekonserner. I mange europeiske land har derimot offentlige allmenkringkastere hatt en sterkere stilling i markedet og støtte i befolkningen, selv om det også har vært en sterk økning i antallet private aktører her. Følgelig kan man si at markedet har sterkere innflytelse på offentligheten via TV-mediet i USA (Webster, 2014, s. 198-202).

Tydelige eksempler på statlig og byråkratisk innflytelse på livsverdenen er hvordan kommunistiske eller totalitære regimer styrer det meste av informasjonsflyt og informasjonsfrihet i sine stater. Direkte kontroll over avis- og TV-redaksjoner, propaganda og blokkering av internett eller enkelte nettsider, er klare eksempler på hvordan statens makt kan ha stor makt over livsverdenen.

2.3 Kritikk av Habermas' offentlighetsteori

Jürgen Habermas verker har som nevnt hatt stort gjennomslag og sterk innflytelse på Europeisk tenkning. Det har igjen skapt en del kritiske stemmer og innvendinger mot svakheter ved hans teorier og modeller; kritikk han selv også har vedkjent og sagt seg enig i ved at han i senere tid har nyansert egne arbeider. Jeg vil i dette kapittelet gjennomgå de mest sentrale kritiske punktene mot den borgerlige offentligheten som er relevant for mitt arbeide. Nancy Frasers artikkel *Rethinking the Public Sphere* (Fraser, 1992, s. 109-142) oppsummerte mange av de kritiske innvendingene frem til begynnelsen av 1990-tallet. Fra hennes artikkel vil jeg spesielt fremheve innspillet om at det ikke noen gang har vært, og heller antakelig ikke vil komme til å være én borgerlig offentlighet.

Ifølge Fraser er utgangspunktet til Habermas' borgerlige offentlighet basert på det europeiske *borgerskapets* fremvekst, og dette borgerskapet hadde både formelle og uformelle regler og krav som ekskluderte flere andre befolkningsgrupper. Store grupper av kvinner, arbeidere eller mennesker av andre etnisiteter ble konsekvent holdt utenfor denne offentligheten basert på kjønn, minstekrav til inntekt/formue eller etnisk opphav. Dette strider imot et av de underliggende premissene som må oppfylles for å være en reell borgerlig offentlighet; at den skal være åpen og tilgjengelig uansett sosial klasse, maktbesittelse eller økonomisk bakgrunn (s. 118-119). Fraser beskriver også hvordan de formelle reglene og kravene som ekskluderte folkegrupper over tid gradvis har forsvunnet, ettersom ideene om allmenn og kvinnelig stemmerett, lovverk mot diskriminering og avvikling av slaveri har fått fotfeste og gjennomslag i den moderne verden. Men hun hevder også at de uformelle normene som har utelukket, og til dels fortsetter å utelukke grupper fra denne offentligheten, tar lengre tid å avskaffe.

I tillegg hevder Fraser at det i det samme tidsspennet, til enhver tid, har eksistert flere deloffentligheter (s. 122). Sosiale bevegelser har ofte sitt opphav som en egen distinkt offentlighet som har eksistert parallelt med den borgerlige offentligheten. Som eksempel kan det nevnes hvordan kvinnesaksforkjemperne i mange vestlige land hadde egne foreninger, pamfletter, organisasjoner og debatter, mer eller mindre isolert fra *mainstream* offentlighet. Andre eksempler på dette vil typisk være den amerikanske borgerrettighetsbevegelsen eller arbeiderbevegelsene i mange nasjoner. Habermas selv vedkjenner en del av kritikken når han

skriver at «utelukkelsen av de lavere sjikt [...] medfører nettopp en pluralisering av den offentlighet som er i ferd med å oppstå. Ved siden av den hegemoniske offentlighet, og nært forbundet med denne, dannes en plebeiisk offentlighet» (Habermas, 1999a, s. 83). Den norske arbeiderbevegelsen er et ypperlig eksempel på dette med sine egne aviser og tidsskrifter, forlag, teater og idrettsforeninger som var levedyktig på egen hånd. Forskjellige grupper dannet egne narrativer, verdensbilder og diskurser. Disse deloffentlighetene har til felles at de over tid fikk så sterk innflytelse at de ble en selvsagt del av den brede alminnelige offentligheten.

Disse to kritiske innvendingene av Fraser, at den borgerlige offentlighet aldri egentlig var en åpen og inkluderende offentlighet, og at det til enhver tid har vært flere offentligheter som har levd ved siden av eller overlappet hverandre, er relevant i de teoretiske perspektiver som benyttes i analysen av resultatene. Den nye digitale offentligheten har gjort Frasers syn på deloffentligheter enda tydeligere, fordi en del av dagens ordskifte nettopp beskriver en fragmentert offentlighet som en demokratisk utfordring.

En borgerlig offentlighet, eller offentlighet i seg selv, er et bindeledd, et rom eller et medium mellom sivilsamfunnet og myndighetene, de styrende og de styrte. I dette rommet der opinion oppstår, fortrinnsvis basert på kommunikativ handling og kraften i det bedre argument, for å utøve innflytelse på demokratiske prosesser, vil følgelig utvikling i kommunikasjonsteknologi ha stor innflytelse. Den lange røde tråden i utviklingen av en offentlighet kan sees fra oppfinnelsen og utbredelsen av trykkpressen, via en etablert fri presse, gjennom massemedia som radio, TV og internett. Til sist har sosiale medier hatt en sterk innflytelse på offentlig samtale og opinionsdannelse. Spørsmålet som danner seg er om internett, med sin radikalt demokratiske egenskap der alle og enhver med nettilgang kan være sin egen redaktør og løfte sin stemme inn i offentligheten, bidrar til en sterkere, utvidet og mer effektiv offentlighet? Altså en offentlighet som lettere kan absorbere og kommunisere «folkeviljen» til øvrigheten? Eller om den tvert imot har blitt ineffektiv, retningsløs og fragmentert. Idéen om en borgerlig offentlighet kan i mine øyne fremstå utilstrekkelig i møte med den teknologiske utviklingen fordi den baserer seg på en kommunikasjonsverden der TV-mediet var det fremste innen massekommunikasjon. I motsetning til digitale medier er klassiske massemedier preget av å være redigert enveiskommunikasjon. De nye nettbaserte mediene har brakt et paradigmeskifte innen kommunikasjon, noe som ført til at konseptet *den borgerlige offentlighet* er under konstant revidering og nyansering.

Habermas samlede forfatterskap er omfattende, tverrvitenskapelig og komplekst. Jeg har i denne studien konsentrert meg om de teorier som er mest fruktbare for å analysere resultatene, og andre deler av hans teorier som potensielt kunne ha ytterligere nyansert mine perspektiver, må av nødvendighet velges bort. Likevel er hans teorier om borgerlig offentlighet, kommunikativ handling og systemverdenens kolonisering av livsverden av en karakter som fint kan tilpasses en oppgave av denne størrelsesorden, og som jeg mener er formålstjenlig for analyse av denne studiens kilder.

3. Metode og data

3.1 Dokumentanalyse

Å utføre en dokumentanalyse innebærer en nærlesning av dokumenter som anses relevante for forskningsspørsmålene. Pål Repstad beskriver dette som en «metode der man gir visse tekster status av kilder eller data for selve undersøkelsen, på samme måte som feltnotater, intervjuutskrifter og liknende data» (Repstad, 2007, s. 103). Dokumenter betyr i denne sammenhengen alle typer skriftkilder som er relevant å analysere. Dette kan være private dokumenter som brev eller dagbøker, men også offentlige dokumenter som offentlige utredninger (NOUer), stortingsmeldinger, årsrapporter eller lignende. Ved utvelgelse av dokumenter er det viktig å ha et kritisk forhold til dokumentenes autentisitet og relevans for forskningsspørsmålene. Samtidig må man ha et bevisst forhold til dokumentenes opprinnelse, og hvilken kontekst de er skapt i.

For å besvare forskningsspørsmålene anser jeg det naturlig å granske Kulturdepartementets offisielle dokumenter relatert til tematikken for denne oppgaven. For å kunne gjøre dette er kvalitative metoder hensiktsmessige, siden de er sentrert rundt analyse av tekst og et fokus på fortolkning og forståelse. Jeg har valgt å gjøre en ren dokumentanalyse, som innebærer at alle mine data hentes fra dokumenter og tekster (Tjora, 2017, s. 24).

3.2 Kvalitativ innholdsanalyse

Jeg benytter kvalitativ innholdsanalyse som metode, fordi det gir rom til å fortolke hvilken informasjon i datamaterialet som er relevant informasjon for å besvare oppgavens forskningsspørsmål. Den kvalitative tekstanalysen er i et vitenskapsteoretisk perspektiv preget av å være et kompromiss mellom diskursanalysen, som hovedsakelig fokuserer på fortolkning og er en tydelig sosialkonstruktivistisk metode, og den kvantitative tekstanalysen som er en positivistisk tilnærming til dokumentanalyse. Diskursanalysens fokus på fortolkning og avdekking av strukturer står i motsetning til kvantitativ metodes fokus på aktører og objektivitet. Kvalitativ tekstanalyse er i en mellomposisjon fordi den lar kvantitative størrelser som hvor ofte et ord gjentas, eller antall aktører som deltar i noe, ha signifikans for analysen av dataene. Samtidig legger kvalitativ tekstanalyse opp til at man skal fortolke mening ut av

tekstene som ledd i å svare på forskningsspørsmål. I samfunnsfaglig metodelære er «kvalitativ innholdsanalyse en vanlig betegnelse på analyse av tekst for å kartlegge meningsinnhold» (Bratberg, 2017, s. 68).

3.3 Datamateriale

Mine hovedkilder for empiri vil i denne studien bestå av de siste to generelle stortingsmeldingene om kulturpolitikk *Kulturens kraft* (Kulturdepartementet, 2018) og *Kulturpolitikk fram mot 2014* (Kulturdepartementet, 2003), samt bibliotekmeldingen *Bibliotek — Kunnskapsallmenning, møtestad og kulturarena i ei digital tid* (Kulturdepartementet, 2009). I tillegg vil jeg bruke de to utgitte bibliotekstrategiene, *Nasjonal bibliotekstrategi 2015-2018* (Kulturdepartementet, 2015) og *Nasjonal bibliotekstrategi 2020-2023 - Rom for demokrati og dannelse* (Kulturdepartementet og Kunnskapsdepartementet, 2019).

Til sammen utgjør disse dokumentene et bredt grunnlag for å besvare mine forskningsspørsmål, fordi de både inkluderer og dekker kulturmyndighetenes beskrivelser av en norsk offentlighet og kulturpolitikk generelt, og bibliotekenes rolle spesielt. Bredden i utgivelsestidspunkt av dokumentene vil også kunne gi et inntrykk av hvordan kulturmyndighetenes problemforståelse og løsningsforslag eventuelt har endret seg over samme tidsrom. Det er likevel verdt å merke seg at tre av de fem dokumentene er utgitt i et relativt kort tidsrom de siste 5 årene, og at det eldste er utgitt i 2003, et språk som kan ha implikasjoner for mine funn.

Mine hovedkilder er tilgjengelige fra regjeringens hjemmesider. Alle dokumenter er av varierende lengde og spesifisitet. Dokumentene er digitale og har en søkefunksjon og en indeks som effektiviserer letarbeidet etter relevant informasjon. Via disse inngangene kan jeg finne viktig informasjon ved å bruke sentrale søkeord. Dokumentene har også innledende kapitler som gir overordnede perspektiver rundt Kulturdepartementets syn på offentlighet og demokratiske tradisjoner. Dette vil være av interesse for min undersøkelse.

Generelle stortingsmeldinger om kulturpolitikk, populært kalt kulturmeldinger, er en dokumenttype som det ikke har vært veldig lang tradisjon for å publisere. De første rene

kulturmeldingene ble lansert tett etter hverandre i 1973-74 av regjeringene Korvald og Bratteli II. Det var i disse idéene om *det utvidete kulturbegrepet* fikk fotfeste, noe som skulle ha store ringvirkninger på norsk kulturpolitikk (Mangset & Hylland, 2017, s. 33). I senere tid har kulturmeldinger blitt lansert i en nokså jevn frekvens omtrent en gang i tiåret.

Kulturmeldinger er omfattende dokumenter som inneholder sittende regjerings perspektiver og ambisjoner for norsk kulturliv fremover i tid, i tillegg til hvilke virkemidler de ser for seg å bruke for å innfri sine mål. Norske myndigheter har en sterk og aktiv rolle i store deler av sivilsamfunnet, inkludert kultursektoren, og kulturmeldingene har for vane å beskrive myndighetenes rolle og deltakelse i utviklingen, og markerer også til en viss grad grensene for statlig innvirkning.

En egen stortingsmelding om bibliotek er bare utgitt en gang, og utgivelsen har sammenheng med hvordan bibliotekene noen år senere endret sitt formål og samfunnsoppdrag etter siste revidering av folkebibliotekloven som trådte i kraft fra 2014. Da ble det lagt til en formålsparagraf i lovens §1, som lyder: «Folkebibliotekene skal være en uavhengig møteplass og arena for offentlig samtale og debatt» (Folkebibliotekloven, 2014). Bibliotekmeldingen jeg bruker som kilde i denne oppgaven er derfor sterkt preget av idéen om bibliotekets fremtidige nye rolle som møteplass og offentlig arena.

Bibliotekstrategier er dokumenter som først har blitt utgitt de senere årene. Den første bibliotekstrategien for 2015-2018 er tett knyttet til bibliotekmeldingen fra 2009, og behandler Nasjonalbibliotekets nye rolle som sentral utvikler av biblioteksektoren i Norge. Dette kommer som en følge av oppløsningen av ABM-utvikling i 2010. Ansvarsområdene etter det tidligere samarbeidsorganet for arkiv-, bibliotek- og museumsutvikling ble etter avviklingen omfordelt. Museums- og arkivoppgaver ble flyttet til Norsk kulturråd, og bibliotekutvikling ble lagt under Nasjonalbiblioteket (Ådland, 2020). Store deler av dokumentet omhandler hvordan folkebiblioteker og Nasjonalbiblioteket samarbeider og fordeler ressurser og midler til utvikling av bibliotekene som fysiske møtesteder og debattarenaer. Den siste bibliotekstrategien er utledet av den siste generelle kulturmeldingen i 2018, og tar i større grad for seg hvilken rolle biblioteket skal ha i storsamfunnet, og inkluderer også en del om hvilken rolle regjeringen ser for seg at biblioteket kan ha i møte med utfordringer det digitale informasjonssamfunnet fører med seg.

3.4 Dataanalyse

Analysen av dokumentene foregår ved en hovedsakelig induktiv metode, men med sterke islett av deduktiv tilnærming i begynnelsen. I startfasen av dokumentlesningen vil jeg være ute etter å finne kapitler, avsnitt og tekstutdrag som omhandler – direkte eller indirekte – emner som jeg har beskrevet i innledningen og i mine forskningsspørsmål. Eksempler på emner og stikkord som er sentrale, og som jeg benytter for en førstegangs sortering av materialet, er begreper som *offentlighet*, *demokrati*, *teknologi*, *bibliotek* og *utvikling*. Jeg anvender altså en deduktiv tilnærming i begynnelsen, hvor materiale blir innsamlet ved å sortere ut kapitler jeg ikke har behov for.

I den videre analysen og gjennomlesningen av det gjenstående datamaterialet, vil jeg utheve tekstutdrag som berører mine forskningsspørsmål. Tekstutdrag av forskjellige lengder vil i denne oppgaven utgjøre kodingsenheten, altså den enheten som skal kodes og klassifiseres. Tekstutdrag kan være setninger, avsnitt eller ord, og de vil i denne studien være tematisk definerte (Bratberg, 2017, s. 105). Deretter gjennomføres en induktiv sortering og fargekodning av sitater og tekststykker etter meningsinnhold. Utdragenes innhold tolkes da først og fremst etter hvordan de eventuelt kan besvare forskningsspørsmålet eller de analytiske spørsmålene. I tillegg benyttes idékategoriene problemforståelse og løsningsforslag¹ som orienterende begreper. Disse gir en analytisk tilnæringsmåte til materialet, da det kan sorteres tekster som beskriver utfordrings- eller problembeskrivelser for samfunnet, og også skildringer av løsninger på disse. Tekstutdragene kodes deretter ved å beskrive dem med oppsummerende beskrivelser eller stikkord.

Neste steg i analysen er å danne et sett tematiske kategorier ut av kodenenes innhold. Kodene kommer i mange varianter, og de vil sprike i flere tematiske retninger. Utav disse kodene finner jeg fellestrekk som antyder retning for kategorier. Når disse preliminare kategoriene er fastslått vil jeg gjennomgå hovedkildene på nytt med et deduktivt blikk, basert på mine kategorier, for på den måten å plukke opp eventuelle tekstutdrag som kunne blitt forbigått ved første gjennomlesning. Denne vekslingen mellom empirinær og teoretisk analyse kalles ofte for *abduktiv* analyse (Anker, 2020, s. 79). Å bevege seg mellom induktiv og deduktiv

¹ Kategoriene problemforståelse og løsningsforslag er inspirerte av, men ikke sammenfallende med, de samme begrepene innen idéanalyse. (Bratberg, 2017, s. 78-82)

analysering av kildene fører til mer spissede og avgrensede koder og kategorier. Mine kategorier ble dannet som et resultat av abduktiv analyse ved at jeg hadde både et deduktivt utgangspunkt for sortering av rådata, samtidig som kategoriene vokste frem ved induktiv lesing av kodene. Kodegrupperingen ble gjort ved å «samle koder som hadde en innbyrdes tematisk sammenheng» (Tjora, 2017, s. 207).

Likevel er klart definerte kategorier av materialet en vanskelig øvelse i praksis. Tekstutdrag fra kildene kan ha et meningsinnhold som passer inn i flere av kategoriene hvis meningsinnholdet er av en spesielt generell eller overordnet form. På motsatt side kan kategoriene i seg selv ha overlappende avgrensninger som gjør materialet problematisk å plassere helt presist.

3.5 Refleksjoner rundt valg av metode

Ved enhver studie er det sentralt å forholde seg kritisk til sine data og kilder. Dette gjelder i høy grad også dokumentstudier av denne typen. Kritiske perspektiver til hvem som er avsender, mottaker og hvilket (underliggende) budskap et dokument innehar gjelder alle typer dokumenter om det er dagbøker, brosjyrer eller stortingsmeldinger. Aksel Tjora skriver:

Et vesentlig poeng med dokumenter er at de gir oss informasjon om et saksforhold nedtegnet på et spesielt tidspunkt og et spesielt sted, og ofte med tanke på spesifikke lesere. Når vi bruker dokumenter som kilde, er vi derfor nødt til å sette dem inn i en kontekst: Når er de skrevet? Hvor er de skrevet, av hvem, og for hvilke lesere og formål? (Tjora, 2017, s. 183).

Det er derfor verdt å merke seg at stortingsmeldingene er forfattet av Kulturdepartementet, og at de er skrevet under forskjellige regjeringskonstellasjoner. Dette kan resultere i at tekstene har ideologiske tilnærminger til temaene og problemstillingene de beskriver.

Alle mine hovedkilder har en *institusjonell* avsender. Det betyr at dokumentenes avsender ikke representeres av et individ, men en institusjon, organisasjon, forening eller lignende. Det medfører at teksten ikke representerer enkeltindividers mening, men heller en kollektivt

forhandlet konsensus som representerer institusjonens samlede slutning (Jacobsen, 2015, s. 190). Følgelig vil ikke disse dokumentene gi noe inntrykk av hvilke konflikter eller motsetninger som oppsto under dannelsen av denne konsensus.

4 Resultater og analyse

Mine resultater fra analysene av tekstmaterialet vil bli presentert i kronologisk rekkefølge. Jeg begynner derfor med å presentere resultatene og analysen av *Kulturpolitikk fram mot 2014* (Kulturdepartementet, 2003). Jeg har valgt å presentere resultatene inndelt i fire kategorier for hvert av dokumentene:

- Problemforståelse
- Løsningsforslag
- Bibliotekets rolle
- Demokrati og offentlighet

Problemforståelse er en kategori der jeg gjennomgår hvilke utviklingstrekk og utfordringer knyttet til det digitale informasjonssamfunnet som beskrives i dokumentene.

Løsningsforslag inkluderer hvilke løsninger kulturmyndighetene har iverksatt, eller planlegger å iverksette over tid, i møte med de nevnte utviklingstrekkene og utfordringene.

Bibliotekets rolle vil omhandle de tekststykker jeg finner i dokumentene som beskriver hvilken rolle kulturmyndighetene ser for seg at biblioteket (både folke-, skole- og fagbibliotek) kan spille i møte med det digitale informasjonssamfunnet.

Demokrati og offentlighet dreier seg om de tekstpartier hvor myndighetene presenterer overordnede idéer angående en opplyst offentlighet og samtale, og hvilken rolle de spiller i det norske demokratiet.

Mange av sitatene som er hentet ut fra kildene er av såpass generell karakter at de kan passe inn i to eller flere av de fire kategoriene, samtidig som kategoriene ikke er gjensidig utelukkende da de har noe tematisk overlapp. Jeg har likevel valgt disse overordnede kategoriene, fordi tekst angående problemforståelse, løsningsforslag, bibliotekets rolle og demokrati og offentlighet som fremheves i studien vil besvare mine forskningsspørsmål og analytiske spørsmål. De fire kategoriene som er laget, korresponderer med andre ord godt med studiens formål.

4.1 Kulturpolitikk fram mot 2014

Denne stortingsmeldingen ble forfattet under Bondevik II-regjeringen da Valgerd Svarstad-Haugland var kultur- og kirkeminister. Kjell Magne Bondevik var statsminister for en mindretallsregjering bestående av KrF, Høyre og Venstre. Utgivelsen er fra et tidspunkt der internett hadde langt mindre utbredelse enn i dag, og kulturmeldingen bærer preg av det. I dette kapittelet vil det hovedsakelig refereres til denne stortingsmeldingen (Kulturdepartementet, 2003) der ikke annet er spesifisert.

4.1.1 Problemforståelse

I dokumentet blir det flere steder påpekt at utfordringene norsk kulturliv står overfor er globalisering og individualisering (s. 9), internasjonalisering (s. 10), og teknologisk utvikling (s. 19). I sammendraget tidlig i dokumentet beskrives trenden med globalisering og en økende kompleksitet på kulturfeltet, men uten å eksplisitt nevne utfordringer med digital informasjonsteknologi. Fra tiden siden forrige kulturmelding har mye endret seg ifølge teksten:

Dei siste tiåra har det skjedd omfattande endringar i samfunnet og på kulturområdet. Nokre av dei viktigaste endringane er knytte til den aukande graden av globalisering og individualisering. Dette har medverka til ein meir samansett kultursituasjon, og tradisjonelle førestillingar om norsk felleskultur og nasjonal identitet vert utfordra.

(s. 9)

Nettopp globalisering er et uttrykk som gjentar seg ofte i denne stortingsmeldingen, og som på flere måter gjennomsyrrer hvordan kulturdepartementet på den tiden forstår den kulturelle samfunnsutviklingen. I kapittelet om kulturelt mangfold i en globalisert verden (s. 109) får vi også en definisjon på hva som menes med globalisering i dette dokumentets kontekst. I et avsnitt blir globalisering beskrevet som en:

prosess der ei rekkje kommunikasjonsmiddel – frå internasjonale rutefly til det globale nettverket av datamaskiner – gjer at kapital, varer, menneske og kulturfenomen kan flytta seg med stor fart mellom ulike delar av kloten. På grunn av den radikale auken i fart og omfang i den overnasjonale samhandlinga har internasjonalt samkvem dei siste tiåra fått karakter av å vera ei samfunnsendrande kraft. (s. 109)

Det hevdes vidare i teksten at globaliseringen og den teknologiske utviklingen legger press på norsk kultur og språk, men at vi også kan høste fordeler av denne utviklingen i et åpnere internasjonalt samfunn (s. 19). En mer utfyllende og overordnet beskrivelse av hvilke tendenser og mønstre datidens sittende kulturdepartement mener å se i samfunnsutviklingen, kommer senere i et eget kapittel om viktige utviklingstrekk i samfunnet de siste tiårene:

Dei viktigaste samfunnsprosessane og utviklingstendensane kan karakteriserast med stikkord som globalisering, kommersialisering og individualisering.

Forbrukarsamfunnet, mediasamfunnet, utdanningssamfunnet og ikkje minst kunnskaps- og informasjonssamfunnet er andre uttrykk som vert nytta for å skildra ulike sider ved dagens samfunn. (s. 27)

Som nevnt tidligere er dette dokumentet skrevet i et forholdsvis tidlig stadie i internettets utbredelse. Meldingen henter data fra Statistisk sentralbyrås (SSB) mediebruksundersøkelser som beskriver omfang og bruk av datamaskiner og internett og dets utvikling over noen år. Tall for internettbruk i 2002 viste at 63 pst. av befolkningen hadde nettilgang, og at 35 pst. brukte internett daglig. Menn brukte internett noe mer enn kvinner på dette tidspunktet (s. 33). Ifølge SSBs tall brukte 76 pst. av ungdommer i aldersgruppen 9-15 år i 2002 datamaskiner daglig til underholdning og spill. Fra samme årstall og av samme aldersgruppe ble internett brukt daglig av 23 pst. mot bare 4 pst. i 1997, altså en markant økning (s. 27). Denne tendensen til at ungdom bruker datamaskiner og internett forventes på dette tidspunktet naturligvis å øke betraktelig i årene fremover.

Denne utviklingen blant ungdom blir sett på som et positivt tilskudd for framtiden. Det påpekes at ungdom som bruker internett og kobler seg til den internasjonale medie verden har potensiale til å knytte bånd med jevnaldrende både fra fjern og nær. I tillegg beskrives mange av aktivitetene til ungdom på internett «som førebuing til eit vaksenliv der den nye informasjons- og kommunikasjonsteknologien vil spela ei enda meir gjennomgripande rolle enn i dag, både i yrke og fritid» (s. 29).

I kulturmeldingens kapittel om viktige utviklingstrekk i samfunnet (s. 27) finner vi likevel noe som indirekte kan tolkes som et frampek mot en av utfordringene ved det digitale informasjonssamfunnet. Etter å ha skrevet om den økende individualiseringen som følge av moderniseringsprosessen helt fra 1800-tallet, beskriver meldingen hvordan moderne menneskers identitet er et produkt av mer eller mindre bevisste individuelle valg. «Dette inneber at tradisjonelle sosiale og kulturelle strukturar har mista mykje av si konstituerande kraft» og at sterk individuell frihet fører til at «det er mykje lettare å velja sjølv kva for sosialt lag og kva for kultur ein vil tilhøyra» (s. 30).

Internett forenkler med andre ord at mennesker av alle politiske farger eller interessefellesskap kan finne hverandre og danne grupper. Dette er ikke i seg selv problematisk, og mange mennesker har stor nytte av å finne et interessefellesskap. Ekkokamre er dessuten ikke et nytt fenomen, og de har alltid vært av varierende lukkethet for innflytelse utenfra. Men internett har drastisk økt potensialet for å danne interessegrupper på tvers av geografiske hindre og offentlige rom, og dermed også økt muligheten for å danne potensielle ekkokamre.

I kapittelet om medie- og kulturindustri (s. 33) beskrives blant annet utviklingen i norsk mediebruk. Det fortelles om en klar reduksjon i antall minutter lesetid i trykte medier over tid. I 1991 brukte befolkningen 70 minutter daglig på å lese aviser, ukeblader, tegneserier, bøker og tidsskrifter etc. I 2002 derimot brukte vi i snitt 56 minutter daglig til det samme. Disse resultatene ses som en konsekvens av internetts begynnende innflytelse i mediefloraen, men også i lys av et økende antall TV-kanaler og andre etermedier som konkurrerer om vår fritid. Videre skrives det:

Utviklinga peikar vidare i retning av at publikum spreier seg på fleire kanalar, og at vi får ei skeivare kulturell ressursfordeling. Slike tendensar kan forsterka seg når digitaliseringa opnar for hundrevis av nye kanalar. Alt i alt inneber dette at radio og fjernsyn ikkje vil vera eit like viktig felles forum for folk flest som tidlegare. (s. 33)

I etterpåklokskapens lys er det mulig å lese dette som et nokså tydelig frampek. TV og radio har i våre dager ikke lenger den dominante posisjonen som informasjonstilbyder som den gang, og aviser og mediehus har møtt store økonomiske utfordringer med fallende annonseinntekter og abonnemeter. Internett og sosiale medier har vist seg å ta over deler av dette markedet og mye av vår fritid på bekostning av tradisjonelle medier.

I den grad denne kulturmeldingen beskriver utfordringer fra det digitale informasjonssamfunnet er det av diffus karakter. Men selv om det kan regnes som et negativt funn sett opp mot mine forskningsspørsmål er det likevel av relevans for å forstå utviklingen av problemforståelse over tid.

4.1.2 Løsningsforslag

I dokumentet har jeg ikke funnet gode eksempler på løsningsforslag til utfordringer vedrørende det digitale informasjonssamfunnet. Det er et naturlig resultat som følge av at det i utgangspunktet var få gode eksempler på konkrete utfordringer i kapitlet om hvilke problemforståelser som finnes i meldingen. Som beskrevet ble utfordringer for kultur- og samfunnsliv gjerne betegnet som globalisering, individualisering og internasjonalisering, altså overgripende og omfattende termer for problemforståelser, men lite om digitale utfordringer som omtalt i min oppgaves introduksjon.

4.1.3 Bibliotekets rolle

For kontekst er det viktig å påpeke at biblioteksektoren i denne stortingsmeldingen i stor grad blir omtalt i forbindelse med utviklingen av Nasjonalbiblioteket, opprettelsen av ABM-utvikling og det sømløse biblioteket. Det skrives: «Vidare utbygging og utvikling av Nasjonalbiblioteket er den viktigaste drivkrafta i norsk bibliotekstell og vil ha fyrsteprioritet,

og dette vil innebera så store kostnader at andre viktige oppgåver på bibliotekfeltet i stor grad må venta» (s. 13). I tillegg er det i denne tiden at ABM-utvikling, et organ underlagt Kultur- og kirke departementet som skal samordne arkiv-, bibliotek- og museumsrelatert utvikling, trer i kraft. Idéen om å opprette ABM-utvikling baserte seg på at de tre forskjellige institusjonene har sterke fellestrekk og overlappende egenskaper, som gjør det formålstjenlig å samle kreftene for videre utvikling og tjenester. Et av ABM-utviklings barn er planen om å innføre det sømløse biblioteket. Tanken bak dette er å utvikle:

eit norsk digitalt bibliotek, dvs. ei organisert samling av tenester og innhaldsressursar som gjev brukarar tilgang til informasjon i digital form formidla via datanett, eit system som sprengjer rammene for kvart einskilt bibliotek, og stiller dei samla digitale informasjonsressursane og tenestene frå deltakarene til rådvelde for alle på ein enkel måte. (s. 13)

Dette kan ses på som et tiltak for å henge med i den digitale utviklingen. På dette tidspunktet er mye informasjon, blant annet forskningsartikler og aviser, i en overgangsfase til å bli digitaliserte. Det sømløse biblioteket er et svar på denne utviklingen, og lignende tiltak for digital tilgjengeliggjøring blir også foreslått for arkiver og museer.

Sett i lys av opprettelsen av ABM-utvikling og det sømløse biblioteket, er det et tekstutdrag som kan forklare en idé om hvordan Kultur- og kirke departementet så for seg bibliotekets rolle i det nye og hurtig omskiftende informasjonssamfunnet. Det skrives: «vidare er det ei viktig oppgåve å leggja til rette for det saumlause biblioteket, dvs. at dei informasjonsressursane som norske bibliotek samla rår over, skal vera lett tilgjengelege for alle» (s. 8). En mer utfyllende beskrivelse av det sømløse biblioteket får vi i et kapittel om tiltak for biblioteker planlagt av ABM-utvikling: «Omgrepet er definert som et bibliotektilbod som gjer at alle slags bibliotekbrukarar skal kunna venda seg til kva bibliotek som helst uavhengig av type og storleik for å få den teneste og den sørvis vedkomande måtte ønskja (s. 171)».

Implisitt i disse tekstutdragene om det sømløse biblioteket ligger tanken om biblioteket som en kultur- og kunnskapstilbyder som ikke diskriminerer, og som underbygger det gamle

idealet om folkeopplysning og dannelse, selv i en verden i hurtig endring. I tillegg innehar disse sitatene sterke islett av informasjonsfrihetsideen, altså friheten til å motta andres ytringer, da bibliotekbrukerne skal kunne ha tilgang til informasjon, uavhengig av informasjonens tilholdssted.

4.1.4 Demokrati og offentlighet

Av informasjon om demokratiforståelser, finnes det ikke veldig mye eksplisitt materiale. Men i kapittelet om at museer skal være gratis for publikum (s. 182) fortelles det: «Å gje alle lett tilgang til informasjons- og kunnskapskjeldene er med på å leggja til rette for at demokratisk deltaking kan skje på så like vilkår som mogeleg» (s. 182). Her blir informasjonsfrihet og lik tilgang til kunnskap gitt betydning for demokratisk deltakelse. Et annet sted fortelles det om ytringsfrihetskommisjonens arbeid med å fornye ytringsfrihetsloven. For eksempel henvises det til den reviderte ytringsfrihetsparagrafen som på tidspunktet for kulturmeldingens utgivelse, ennå ikke hadde trådt i kraft. Teksten henviser til ytringsfrihetskommisjonens forslag om å grunnlovsfeste det såkalte *infrastrukturkravet*; det vil si å formalisere myndighetenes ansvar for å aktivt tilrettelegge for en åpen og opplyst offentlig samtale. Videre hevdes det i teksten at selv om ikke dette infrastrukturkravet er oppfylt, har Norge lange tradisjoner i å legge til rette for faktisk ytringsfrihet (s. 107). Det beskrives ved at «mange av dei kultur- og mediepolitiske verkemidla vi har i dag – til dømes prinsippa for allmennkringkasting – er ledd i den praktiske oppfølginga av dette infrastrukturkravet (s. 107)». I praksis er altså det som mangler å formalisere det ved lov.

Kulturmeldingen innehar flere tekster som er spesielt relevante for offentlighetsforståelse, sett i lys av Habermas' kommunikative handling. I et kapittel om kultur generelt (s. 21), er det beskrevet en definisjon på begrepet kultur for denne meldingen som har relevans for studien. Kulturbegrepet deles inn i to nivåer, der den smale definisjonen inkluderer forskjellige kulturuttrykk og -aktiviteter. Men det er den brede definisjonen som er av interesse. Det står: «I vid forstand dekkjer [kulturbegrepet] verdiar, normer, kunnskapar, symbol og ytringsformer som er felles for ei viss gruppe menneske eller eit bestemt samfunn» (s. 21). Håkon Larsen gjengir Dag Østerbergs definisjon av det vide og det snevre kulturbegrepet i sin bok *Den nye kultursosiologien*. Larsen skriver at Østerberg «definerer det vide kulturbegrepet til å omfatte all forming av tilværelsen: Skikk og bruk, ritualer og institusjoner

av alle slag', og det snevre kulturbegrepet til å omfatte 'virksomheter og ordninger som gjenspeiler, uttrykker og bedømmer kulturen i den ovennevnte vide forstanden'» (Larsen, 2019, s. 21). De to kulturbegrepene har sterke fellestrekk, men relateres hovedsakelig til to ulike teoritradisjoner, henholdsvis en antropologisk/samfunnsvitenskapelig tradisjon, og en estetisk/humanistisk tradisjon (Larsen, 2019, s. 21). Begge kulturbegrepene er relevante for kulturpolitikken.

Videre, i samme kapittel i kulturmeldingen, skrives det også: «Ein viktig dimensjon ved kulturar er at individet vert knytt til små og store identitets- og meningsfellesskap som vert etablerte og endra gjennom menneskeleg handling og samhandling» (s. 21). I disse formuleringene ser man klart at det er tydelig samsvar mellom kulturbegrepet som benyttes og Habermas' idé om livsverden. Senere i samme kapittel fortelles det at kulturbegrepet endrer innhold over tid, og man får et historisk sveip av begrepet og hvordan det har påvirket kulturpolitikken nasjonalt. Det står:

Fram til i dag har kulturpolitikken i Noreg vore nært knytt til nasjonsbygging og ein likskapsorientert velferdspolitik. Ei grunnleggjande legitimering av kulturpolitikken har vore å dyrka fram ein særeigen nasjonal identitet forankra i ein einskapleg felles nasjonalkultur. I den samanhengen kan kultur oppfattast som eit avgrensa univers av verdiar, normer, kunnskapar, symbol og ytringsformer som står i motsetnad til andre like avgrensa univers. (s. 21)

Også i dette sitatet er det tydelige spor etter hvordan det vide kulturbegrepet og livsverden har sterke fellestrekk. Kulturforståelsen som beskrives i dokumentet virker på lik måte som livsverdenen ved at aktører innen den samme kulturen i stor grad deler verdsett, normer og forforståelser, og dermed forenkler reell kommunikatív handling.

I kapittelet om viktige utviklingstrekk i samfunnet (s. 27) finnes også det som kan tolkes som en representasjon for systemverdenens kolonisering av livsverdenen. Det skrives at moderniseringsprosessene i samfunnet har skutt fart, og at «form og retning på desse prosessane er i dag sterkt prega av den raske utviklinga innanfor informasjons- og kommunikasjonsteknologi, og dei er prega av ei generell marknadsliberalisering» (s. 27).

At markedskrefter øker sin innflytelse på den offentlige sfære er et budskap som gjentas i et senere kapittel om samfunnsutvikling og kulturpolitikk (s. 107). Det skrives at «eit anna hovudtrekk ved samfunnsutviklinga er at marknadsøkonomiske krefter tykkjest å setja stadig sterkare preg på kulturlivet. Kulturindustrien er veksande og er i stadig høgare grad prega av den internasjonale marknaden» (s. 108)

Disse utdragene er gode representasjoner på Kulturdepartementets offentlighetsforståelse, og vil være fruktbare når resultatene skal sees i lys av mine teoretiske perspektiver i diskusjonen av resultatene senere i studien.

4.2 Bibliotek: Kunnskapsallmenning, møtestad og kulturarena i ei digital tid

Denne stortingsmeldingen er den første og hittil eneste som i sin helhet er dedikert til biblioteksektoren. Den ble utgitt i 2008 og forfattet under Stoltenberg II-regjeringen da Trond Giske var kulturminister. I meldingens oppsummering fortelles generelt om hva som er hovedfokus og formål. Interessante punkter som nevnes her er et forsøk på å samkjøre Nasjonalbiblioteket og ABM-utviklings bibliotekrelaterte oppgaver, og et forslag om å revidere folkebibliotekloven. Bortsett fra disse skrives det utfyllende om biblioteket som møteplasser og arenaer, som også er fokuset for den fremtidig nye paragrafen i folkebibliotekloven. Siden siste generelle stortingsmelding om kultur har det gått fem år, og mange digitale og teknologiske endringer har skjedd. Fordi denne stortingsmeldingen hovedsakelig omhandler biblioteker vil også delkapitlene i dette kapitlet forholde seg til problemforståelse og løsningsforslag, og til demokrati og offentlighet sett fra et bibliotekperspektiv.

4.2.1 Problemforståelse

I denne meldingen fortsetter globalisering å være et begrep som nevnes i forbindelse med utfordringer. Et mer flerkulturelt og globalt publikum krever mer varierte tjenester og tilbud fra bibliotekene. Men teknologi vies også mye oppmerksomhet i teksten:

«Den teknologiske utviklinga utfordrar biblioteka samstundes som ho også opnar for innovasjonar. Utviklinga går samstundes raskt og ofte i uventa retningar, og framtidige teknologiske nyvinningar kan sprengje dei referanserammene vi har i dag» (s. 29). Digitale

ressurser er på dette tidspunktet i sterk fremmarsj, spesielt i fagbibliotekene i form av forskningsartikler i digitale tidsskrifter, selv om E-bokformatet foreløpig er i startgropa for skjønnlitteratur.

Videre forklares det at den teknologiske utviklingen som gjør ressurser digitale, fører til produksjon av multifunksjonelle digitale apparater som kan lese mange typer dokumenter eller ressurser. Dette fører til en stadig «lågare teknologisk terskel for publisering av stoff på Internett med eit stort mangfald av bodskapar og former» (s. 30). Vi kan forstå ut av denne teksten at det var en bevissthet rundt internetts radikalt demokratiske egenskaper og potensiale angående tilgang til, produksjon av og disseminering av informasjon. Dette inntrykket forsterkes i et utdrag fra litt senere i samme kapittel:

I prinsippet er det slik at alle no kan publisere kva dei måtte ønskje på Internett. Omfanget vil i framtida verte endå større, samstundes som behovet for kvalitetskontroll og betre gjenfinningsverktøy vert påtrengande. Dette aukande og komplekse informasjonstilfanget krev teknologiske løysingar som gjer det enkelt å analysere, strukturere, gruppere og presentere informasjon. (s. 30)

Det beskrives at dette tradisjonelt sett er bibliotekets kjerneoppgaver. Disse oppgavene, og kompetansen til å utvikle teknologiske løsninger på utviklingen innen digital informasjonsteknologi, vil ikke bli mindre for bibliotekenes del i framtiden. (s. 30)

I neste delkapittel i bibliotekmeldingen skrives det om kunnskapsutvikling og informasjonsbehov. Her påpekes det at kunnskapssamfunnet fører med seg raske endringer og at det stiller store krav til omstilling og kompetanseutvikling. Bibliotekene spiller en viktig rolle i befolkningens behov for videre utvikling og utdanning, men:

samstundes ser ein større skilnader mellom dei som har ressursar til å oppretthalde og utvikle kunnskapen sin, og dei som fell utanfor. I ei tid der informasjonsmengdene er store og av og til ugjennomtrengelige, er det difor avgjerande å kunne utvikle evne og

kompetanse til å analysere, vurdere og sortere ut relevant og kvalitativt god informasjon. (s. 30)

Dette kan tolkes som en erkjennelse av utfordringene det fører med seg å opprettholde en befolknings informasjonskompetanse og kildekritikk, i en samfunnsutvikling der informasjonsmengden har vokst mye på forholdsvis kort tid. Samtidig er det en erkjennelse av at sosiale forskjeller også gjør seg gjeldende innen informasjonskompetanse, og at slike forskjeller har en tendens til å reproduseres.

4.2.2 Løsningsforslag

Bibliotekmeldingen har ikke overraskende mye informasjon om tiltak og løsninger man ser for seg i møte med den teknologiske utviklingen. Allerede i innledningen av dokumentet, under hvilke formål bibliotekmeldingen oppgis å ha, nevnes en rekke punkter i en liste. Disse punktene skal være med på å utvikle bibliotekene og gjøre dem robuste nok til å «møte morgondagens utfordringar» (s. 11). Spesielt to punkter på denne lista er av spesiell interesse for forskningsspørsmålene i denne oppgaven:

- vidareutvikle digitale fellestenester for biblioteka og utvikle bibliotekas kompetanse på å yte tenester i den digitale kunnskapsallmenningen
- fremje folkebiblioteka som læringsarena og i særleg grad utvikle biblioteka som arena for leselyst og lesedugleik (s. 11)

Det første punktet viderefører målet om å danne det sømløse biblioteket, som var et av kjernepunktene for bibliotekutvikling i kulturmeldingen utgitt i 2003. Den andre delen av setningen er derimot mer interessant. Å utvikle bibliotekenes kompetanse på å yte tjenester i den digitale offentligheten er riktignok en diffus målformulering som er vanskelig å analysere. Likevel er det et fokus her på at bibliotekene skal være i forkant av den digitale utviklinga, og derfor kunne være behjelpelig for befolkningen med digitale eller teknologiske informasjonsproblemer. I det andre punktet jeg har fremhevet vil jeg særlig utheve det å fremme folkebibliotekene som læringsarenaer. Det er mulig å se denne målsettingen som et ledd i utviklingen av folkebibliotekene som offentlige møteplasser og arenaer, som på dette

tidspunktet bare er på et idéplan. Det er fortsatt noen år til den reviderte folkebibliotekloven trer i kraft, men dette kan leses som et forstadie til vår bruk av biblioteker i dag som arenaer for offentlig samtale og debatt.

I en liste over statlige tiltak for utvikling av biblioteksektoren senere i dokumentet er det også et punkt som melder seg som relevant for min oppgave. Det er punktet som heter: – «*Digital kompetanseheving i folkebibliotek*: Fornyings- og administrasjonsdepartementet har gjeve støtte til eit pilotprosjekt som skal styrkje folkebiblioteka som arena for digital kompetanse. Prosjektet skal leggje grunnlaget for slike satsingar i alle større folkebibliotek». (s. 12)

Dette er nok en luftig formulert ambisjon, men likevel er det en indikator på at det digitale informasjonssamfunnet og dets raske utvikling ifølge myndighetene krever en respons fra både statlig hold og fra bibliotekene. Senere i meldinga blir dette målet forklart mer spesifikt. Det henvises til en tidligere melding til Stortinget kalt *Eit informasjonssamfunn for alle og e-Norge 2009* (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2007). I sistnevnte melding fremheves

[...] folkebiblioteka som arenaer der innbyggjarane bør kunne utvikle sin digitale kompetanse. Gjennom mange gode prosjekt er det over nokre år utvikla kunnskap om korleis biblioteka kan medverke til å styrkje den digitale kompetansen blant folk. Hovudmålet er no å samle trådane og utvikle ein modell som kan løftast opp til ei nasjonal satsing for digital kompetanse og opplæring i biblioteket. (s. 126)

Fagbibliotekene blir også omtalt som en medvirkende faktor for kompetanseheving i bibliotekmeldingen. I forbindelse med fagbibliotekene i utdanningsinstitusjonene skrives det at de har ofte har et ansvar for utvikling av informasjonskompetanse hos studentene:

For å utvikle informasjonskompetente studentar er det viktig å utvikle informasjonskompetanse gjennom heile utdanninga, og utvikle eit godt og systematisk samarbeid mellom biblioteka og dei ulike fagmiljøa ved institusjonane. Informasjonskompetanse må vere ein integrert del av studieløpet i alle fag. (s. 126)

Både folkebibliotekene og fagbibliotekene blir altså beskrevet som institusjoner som skal kunne veilede og lære opp brukere og studenter i informasjonskompetanse og digital kompetanse.

4.2.3 Bibliotekets rolle

I bibliotekmeldingen er det naturlig nok mye informasjon om hvordan kulturmyndighetene ser for seg bibliotekets rolle i samfunnet generelt, og i lys av den store teknologiske utviklingen spesielt. Allerede i innledningen presenteres en liste over hvilke formål et folkebibliotek bør oppfylle i dagens samfunn, som hver for seg har relevans for mine forskningsspørsmål. Det fortelles at biblioteket er med på å styrke demokratiet og ytringsfriheten gjennom å:

- sikre kunnskap og informasjon for alle
- formidle og forvalte norsk skriftkultur og litteratur
- formidle kunnskap om kultur og ulike samfunnstilhøve
- medverke til leselyst og lesedugleik
- gje tilgang til teknologi
- vere ein møtestad og sosial arena for mange ulike grupper. (s. 11)

Sammen utgjør disse punktene det som kan oppfattes som bibliotekets hovedformål og samfunnsoppdrag. Spesielt punktene om å sikre kunnskap og informasjon for alle, gi tilgang til teknologi og være et møtested og sosial arena, er viktige for denne oppgavens tema og forskningsspørsmål. I møte med digitale utfordringer for det offentlige ordskiftet, og for en rasjonell og kritisk offentlighet, vil disse punktene være fundamentale som satsningsområder for bibliotekene. Ved å oppfylle disse kriteriene kan bibliotekene underbygge brukernes informasjonskompetanse, som igjen kan bidra til å forebygge mot virkninger av desinformasjon. Dette blir også fremhevet i meldingen, da det senere skrives at «dette er ei viktig oppgave som ikkje minst handlar om å styrkje og vidareutvikle ein offentleg møteplass for kultur- og kunnskapsformidling, tufta på demokrati og ytringsfridom» (s. 11).

Dette argumentet gjentas på flere måter et annet sted i meldingen, der det fremheves at bibliotekene skal legge til rette for at brukerne skal kunne velge et aktivt liv utfra egne

forutsetninger. Videre står det at tilgang til relevant informasjon og kunnskap er «ein grunnleggjande føresetnad for at enkeltindivid kan vere deltakarar i eit levande demokrati og aktive samfunnsdeltakarar. Gjennom å gje tilgjenge til teknologi, rettleiing og opplæring kan biblioteka medverke til å auke digital kompetanse» (s. 13). I dette sitatet blir tilgang til relevant informasjon og digital informasjonskompetanse knyttet opp mot det å være en selvstendiggjort og deltakende samfunnsborger. Informasjonskompetanse blir dermed antydnet som en av forutsetningene for demokratisk deltakelse.

I kapittelet om samfunnsoppdraget til bibliotekene er det et avsnitt som fint oppsummerer bibliotekenes verdigrunnlag og kjerneformål:

Verdigrunnlaget og legitimiteten til biblioteka byggjer på tanken om at kunnskap og utdanning skal vere tilgjengeleg for alle, uavhengig av sosiale, økonomiske og geografiske skiljeliner. Dette gjeld alle typar bibliotek, fag- og forskingsbibliotek, folkebibliotek og skolebibliotek. Biblioteka skal gje den enkelte høve til læring og personleg utvikling heile livet gjennom. (s. 13)

Bibliotekene skal også «formidle informasjon og kunnskap om kultur- og andre samfunnstilhøve og på den måten medverke til å utvikle demokratiet og yringsfridomen» (s. 13). Disse beskrivelsene korresponderer antakeligvis godt med den allmenne oppfatningen av hvilken rolle biblioteket skal spille i storsamfunnet, både på daværende og nåværende tidspunkt. Denne skildringen er verd å merke seg for å sammenligne med den siste generelle kulturmeldingen og de to bibliotekstrategiene, for å se om det har skjedd endringer.

Fagbibliotekene blir også håndtert i meldingen med en beskrivelse av at de skal bidra ved å være tilrettelagte fysiske læringsarenaer som gir tilgang til nødvendige hjelpemidler, informasjon, kunnskapskilder, utstyr og informasjonskompetanse. I tillegg påpekes det: «fag- og forskingsbiblioteka tener også den demokratiske rolla gjennom å gjere kunnskap fritt tilgjengeleg for studentane, og dei medverkar til at kunnskap vert ein utviklingsfaktor mellom anna gjennom kunnskapsorganisering og ved å utvikle kritisk sans hos studentane» (s. 13).

Et eget delkapittel i bibliotekmeldingen er verdt å dvele litt ved. Kapittelet om kunnskapsutvikling og informasjonsbehov (s. 30) fremhever både informasjonskompetanse og digital kompetanse som vesentlige ferdigheter for omstilling i et kunnskapssamfunn i stadig endring. Det påpekes at grunnskolen har en grunnleggende og selvsagt rolle i å styrke kildekritikk og informasjonskompetanse hos barn og unge, «men biblioteka vil også kunne ha ein spesiell føresetnad for å utvikle informasjonskompetanse, både på individnivå og i samfunnet generelt. Særleg vil dette kunne gjelde grupper som av ulike årsaker er utanfor skule- og utdanningssituasjonar» (s. 31).

Videre gjenfortelles det fra en rapport om informasjonskompetanse og kildekritikk blant unge født etter 1993 (kalt Google-generasjonen). I rapporten kalt *Information Behaviour of the Researcher of the Future* (Rowlands et al., 2008) fortelles det at de unge som ble testet var kyndige i databehandling, men at de var lite kritiske til kildene, stolte mye på søkemotorene, gløttet istedenfor å lese og hadde svak analytisk tilnærming til informasjonen de fant (s. 31). Konklusjonen, som gjenfortalt i bibliotekmeldingen, er at «rapporten peikar særleg på at informasjonskompetanse meir enn nokon gong er nødvendig på alle nivå for at folk verkeleg skal kunne nyttiggjere seg fordelane ved eit kunnskaps- og informasjonsamfunn» (s. 31). For å følge opp denne konklusjonen betrakter kulturmyndighetene bibliotekene som en viktig aktør for å styrke både kildekritikken og informasjonskompetansen for brukerne. Årsaken til at bibliotekene kan ivareta denne type oppgaver oppgis å være befolkningens sterke tillit til bibliotekenes rolle som informasjonsforvalter og -tilbyder.

Grunnskolens ansvar for opplæring i grunnleggende kildekritiske ferdigheter og informasjonskompetanse er helt sentral. Denne kompetansen skal, ifølge denne bibliotekmeldingen, videreutvikles og styrkes i videre utdanning gjennom hele studieløpet via fagbibliotekene underlagt de høyere utdanningsinstitusjonene. For de som ikke tar del i høyere utdanning skal det finnes gode løsninger for å heve egen kompetanse via folkebibliotekvesenet. Dette skal gjøres blant annet via heving av digital kompetanse blant de tilsatte.

Utviklingen av bibliotekinstitusjonen som en offentlig møteplass blir også ytterligere vektlagt i meldingen. Det fortelles at:

Noko av det viktigaste er at folkebiblioteket i stadig større grad blir brukt som ein sosial arena. Folkebiblioteka er institusjonar der det oppstår sosiale prosessar mellom menneske knytte til kulturformidling, kunnskap og læring. Dette er viktige faktorar for å styrke demokrati, ytringsfridom, integrering og livskvalitet på eit overordna nivå i samfunnet. (s. 125)

Fremhevingen av bibliotekets rolle som sosial arena er på dette tidspunktet en idé som er i ferd med å befestes, og som kulminerer med den reviderte folkebiblioteksparagrafen noen år senere. Man kan også lese ut av dette utdraget hvilken forbindelse Kulturdepartementet ser mellom det fysiske offentlige rommet og sosiale prosesser, og at disse er av viktighet for utvikling av demokrati og ytringsfrihet.

4.2.4 Demokrati og offentlighet

I meldingen er det forholdsvis lite informasjon om kulturmyndighetenes syn på demokrati og offentlighet på et generelt grunnlag, fordi det meste omhandler biblioteksektoren spesifikt. Det er likevel et avsnitt som plasserer bibliotekene inn i en større og demokratisk sammenheng:

Som institusjonstype har bibliotek tilretteleggjande oppgåver som skal sikre at informasjon og kunnskap skal vere tilgjengeleg for alle, og på mange ulike språk. Slik sett kan det seiast at samfunnsrolla til biblioteka ligg i skjæringspunktet mellom kulturpolitikk, utdanningspolitikk og ein politikk for å styrkje demokratiet. (s. 13)

Utav dette kan vi lese at bibliotekets rolle i demokratiet er overskridende og griper inn i både kultur og utdanningspolitikk, samtidig som det underbygger demokratiske premisser ved å være en kunnskaps- og informasjonstilbyder for befolkningen som helhet.

4.3 *Kulturens kraft*

Denne generelle kulturmeldingen til Stortinget ble utgitt i 2018 av daværende kulturminister Trine Skei Grande. Sittende regjering på dette tidspunktet består av partiene Høyre, Fremskrittspartiet og Venstre. Dokumentet er omtrent halvparten så lang som forrige kulturmelding. Noe av årsaken til det er at noen kulturområder har fått et eget strategidokument eller egne meldinger utgitt i etterkant av kulturmeldingen. Blant annet har dataspill (Kulturdepartementet, 2019) og bibliotek (Kulturdepartementet og Kunnskapsdepartementet, 2019) fått egne strategidokumenter, og museumssektoren vil senere få egen stortingsmelding. Denne kulturmeldingen er nokså nylig utgitt og speiler tydeligere enn de tidligere dokumentene de digitale utfordringene for informasjonssamfunnet og offentligheten. Samtidig blir bibliotekene behandlet som en sterkere aktør i møte med disse. Også i dette kapitlet vil alle referanser henvise hovedsakelig til denne kulturmeldingen om ikke annet blir spesifisert.

4.3.1 Problemforståelse

Innledningen inneholder en tydelig og alvorlig problemforståelse knyttet til demokratiutfordringer, både internasjonalt og i Norge. Jeg velger å gjengi et lengre avsnitt nesten i sin helhet:

Demokratiet blir utfordra, og internasjonalt ser vi at ytringsfridommen [...] og den fagleg frie stillinga til kulturinstitusjonane er under press. Tilliten til og trua på demokratiet er på vikande front fleire stader. Fleire land ser ut til å vere i ferd med å bli «seg sjølv nok» og orienterer seg innover. Samtidig ser vi at det veks fram digitale ekkokammer, og at store globale aktørar i stadig større grad legg premissane for dei vala vi gjer som forbrukarar og kultur- og mediebrukarar. Dette er utviklingstrekk som legg press på mangfaldet av ytringar og kulturuttrykk. Folkestyret står sterkt i Noreg, men også hos oss blir demokratiet meir sårbart. Vi må jobbe aktivt med å vise fram

verdien av dei grunnleggjande elementa i eit demokrati, som ytringsfridom, tolerante fellesskap og respekt for individet. (s. 7)

Dette er et klart og alvorstungt budskap i en kulturmelding. Det gir en mer spesifikk og tidsriktig vurdering av hvilke utfordringer man ser i informasjonssamfunnet i forhold til hva man kunne lese utav forrige kulturmelding. Man kan også lese flere punkter som kan tolkes som paralleller til utfordringer jeg har nevnt i denne oppgavens innledning. For eksempel blir digitale ekkokamre, og at store globale aktører legger premissene for en fungerende offentlighet eksplisitt nevnt. Det er likevel overlapp med forrige kulturmelding angående utfordringer. Teknologisk utvikling og globalisering blir fortsatt nevnt som samfunnsutfordringer ved siden av demografiske endringer og utviklinga i samfunnsøkonomien (s. 8).

Det nevnes også i sitatet at store globale aktører i økende grad legger premissene for våre kultur- og medievaner, og våre valg som forbrukere. Dette har klare paralleller med temaet for boken *The Age of Surveillance Capitalism* (Zuboff, 2019), der store teknologiselskaper høster personlige data for å utvikle effektive algoritmer. Ifølge Zuboff er målet å produsere algoritmer som kan forutsi brukeratferd, for på den måten å markedsføre produkter med langt større effektivitet enn ved ordinær annonsering eller reklame. I sin bok beskriver hun fyldig hvordan høsting og salg av store datamengder har blitt et stort globalt marked, og foreslår løsninger på disse utfordringene ved for eksempel ny lovgivning for å ta vare på personvern og personlige data.

I et delkapittel om teknologisk utvikling (s. 22) blir det gjentatt mange av de samme aspektene om utfordringer som i den første kulturmeldingen:

Den teknologiske utviklinga går i dag raskare enn før. Dette gir nye moglegheiter, men skaper òg nye etiske dilemma. Eit nøkkelord for teknologiutviklinga er omvelting, som inneber at vi må vente det uventa. Vi er omgitt av ein stadig meir omfattande og kompleks teknologisk infrastruktur som ingen eigentleg er i stand til å føreseie korleis vil utvikle seg. Det einaste som er sikkert, er at den teknologiske utviklinga vil gå

svært raskt, og at vi også i framtida vil sjå store endringar i både teknologiske moglegheiter og brukarvanar. (s. 22)

Fokus på hastigheten og omfanget av teknologiske utviklinger, og hvordan de kan føre til omveltninger i samfunnet, er et hyppig diskutert emne blant dokumentene jeg analyserer. Det gjelder, som vist tidligere, her også. Sammen med et eget moment om at det er nær sagt umulig å spå ei framtid på grunn av teknologisk utvikling, setter dette en alvorstung tone for denne meldingens problemforståelser.

I et eget delkapittel om media og den offentlige samtalen (s. 23) omtales flere digitale utfordringer. Det innledes med en beretning om hvordan mye av samhandlingen mellom mennesker, den offentlige samtalen og den kulturelle deltakelsen, flytter seg fra fysiske til digitale rom, og at vi hele tiden har tilgang til et verdensrepertoar av informasjon og kulturuttrykk (s. 23). Videre påpekes det at selv om mennesker tilbringer mindre tid med hverandre i fysiske omgivelser så fører det til økt behov for offentlige steder der vi kan møtes ansikt til ansikt.

Et viktig poeng for denne studien kommer i samme kapittel, der ekkokamre og bekreftelsestendens blir beskrevet som problematisk for det offentlige ordskiftet:

I større eller mindre grad har vi alle ein tendens til å oppsøkje og tru på informasjon vi allereie er einige i. Slike stadfestingstendensar blir forsterka av digitaliseringa.

Søkjemotorar og medieinnhald blir i aukande grad styrte av algoritmar som er laga slik at dei kan forsterke denne tendensen. Innhald blir filtrert og styrt av preferansar og tidlegare bruk, og vi blir i mindre grad eksponerte for andre perspektiv og meiningar.

(s. 23)

Dette er første gang disse problemene nevnes i klartekst blant mine hovedkilder, og gir en tydelig problemforståelse fra kulturmyndighetenes side angående dette temaet. Sitatet gir i tillegg implisitt uttrykk for at de såkalte filterboblene (Pariser, 2011) har blitt et potensielt problem for det offentlige ordskiftet. Filterboblene har den effekten at nettjenester som

nettlelere, søkemotorer eller sosiale medier kan filtrere bort informasjon som den tror du ikke vil ha interesse av, basert på ens tidligere historikk og aktivitet på internett. Herunder ligger også problemet med at når vi ikke blir eksponert for meningsmangfold eller alternative perspektiver, er det ren reell svekkelse av ytringsrommet, og i ytterste konsekvens også for det deliberative demokratiet.

Nært beslektet med filterboblene i denne sammenhengen er hvordan digitale algoritmer utvikles for å anbefale produkter eller tjenester til oss på nett, etter hva vi tidligere har vist interesse for. Algoritmene sorterer innholdet vi eksponeres for, og dermed også hvilket innhold som blir utsortert (O'Neill, 2017), og algoritmene er viktige bestanddeler for å opprette de nevnte filterboblene.

I samme delkapittel blir også flere andre digitale utfordringer nevnt som potensielle trusler for demokrati og en velfungerende offentlighet:

Verdsbiletet vårt blir i stor grad forma gjennom media, og mange medverkar sjølv til å spreie informasjon. Tilgangen til informasjon har aldri vore større, men ikkje all informasjon er rett eller truverdig. Det kan handle om faktafeil, ryktespreiing, svindel eller politisk motivert desinformasjon. Det blir mottakaren sitt ansvar å vurdere kvalitet, relevans og sanning i informasjonen. Ei undersøking frå Medietilsynet om falske nyhende viser at halvparten av den vaksne befolkninga i Noreg kvar veke eller oftare ser nyhende dei opplever som ikkje heilt sanne. 45 prosent ser kvar veke eller oftare nyhende dei trur er funne på eller er medvite usanne. (s. 23)

Her blir falske nyheter og desinformasjon tydelig fremstilt som samfunnsproblemer, samtidig som det påpekes at en stor andel av befolkningen er bevisste på utfordringer med kildekritikk og informasjonskompetanse. En annen måte å lese dette utdraget på er at befolkningens tillit til mediene er fallende. For å kunne bruke media på en trygg og god måte hevder kulturmeldingen at det er nødvendig både å forstå og evaluere innholdet, og at den teknologiske utviklinga krever stadig større krav til mediekompetanse og kildekritikk (s. 23). Det vektlegges at det er svært viktig at:

så mange som råd kan kommunisere og ta del i den offentlege samtalen på ein måte som fremjar forståing mellom menneske. Dette inneber at befolkninga må ha evne og vilje til å forstå ulike ytringar og korleis ulike mottakarar vil forstå og oppleve ytringar. (s. 23)

Den sterke veksten i ytringskanaler som digitale medier har medført, erkjennes å ha store implikasjoner for den offentlige samtalen. Dette setter tydeligere krav til befolkningens informasjons- og mediekompetanse, og kildekritikk. Sosiale medier nevnes også som en faktor som ytterligere påvirker dette ytringslandskapet. Det hevdes at:

digitale informasjons- og ytringsmoglegheiter, blant anna gjennom sosiale medium, endrar både kvardagslivet og den offentlege samtalen på mange og djuptgåande måtar. Eit godt utvikla og levande demokrati er avhengig av ein opplyst opinion og open og fri meiningsutveksling. Oppfatningar må brynast mot kvarandre. (s. 23)

Her er nok en henvisning til idéen om at et sterkt demokrati fordrer en opplyst befolkning og ytringsfrihet, og implisitt hvordan omveltninger og endringer i kommunikasjonsteknologi kan utfordre dette idealet. Sosiale medier har til en viss grad fortrenget tradisjonelle medier som aviser og TV-sendinger som kilder til nyheter og informasjon. De tradisjonelle mediene har som konsekvens av dette etter tur lansert seg selv som tjenester på f.eks. Facebook, og stadig mer av trafikken til disse mediene kommer nå via Facebook, enn direkte til den opphavlige avisen eller TV-kanalen.

Et sitat fra kapittelet om dannelse og kritisk refleksjon (s. 38) sammenfatter godt både en samlet problemforståelse, og samtidig en form for målsetting eller løsning på utfordringene. Det skrives:

Eit demokratisk samfunn med ein open og opplyst offentleg samtale føreset at menneska har kunnskap om og forståing for det samfunnet dei er del av. Dagens

informasjonssamfunn stiller store krav til at menneska utviklar kritisk sans og utvidar forståingshorisonten, for å kunne vurdere kjelder, undersøkje kva som er sant og usant, og gjere sjølvstendige val. (s. 38)

Dette sitatet gir både en generell og overordnet problemforståelse av det digitale informasjonssamfunnet. Samtidig vedkjennes det at utvikling av kritisk sans i møte med informasjon er en helt grunnleggende forutsetning for et demokratisk samfunn med en opplyst offentlig samtale.

4.3.2 Løsningsforslag

I denne kulturmeldingen fremmes naturlig nok kultursektoren selv som en del av løsningen på splittede offentligheter, og som en motvekt mot teknologiens potensielle destruktive krefter for demokratiet. For eksempel nevnes det at «kulturlivet må vere med på å rettleie folk, fremje kritisk tenking og læring, og streve etter kvalitet og kunnskap i tilfanget av informasjon og kulturelt innhald» (s. 38). Det nevnes derimot ingen konkrete eksempler av, eller målsettinger for hvordan dette kan omsettes til praksis. Men i forbindelse med at kulturlivet skal kunne delta som et bolverk mot digitale utfordringer i det offentlige rommet, nevnes det at kulturinstitusjoner har høy tillitt i befolkningen. I kraft av denne tilliten kan:

kulturverksemdar som arkiv, bibliotek og museum fremje tillit, autentisitet og relevans. Aktørar i kulturlivet kan utgjere ei positiv kraft, vere ei motvekt mot fragmentering av den offentlege samtalen og medverke til å utløyse teknologiens potensial for å gjere kulturtilbod tilgjengelege for fleire. (s. 38)

Kultursektoren ses dermed som en sentral aktør i demokratiet og offentligheten som en forenende medspiller. Denne ideen blir vidare utbrodert ved at kulturen skal evne å samle mennesker med ulik bakgrunn og med ulike meningsmotsetninger sammen til:

ei felles offentlegheit, der meiningar står mot kvarandre og blir delte på tvers av interessemotsetningar. Kulturlivet skal vekke engasjement blant folk og leggje til rette

for meiningsbryting og eit mangfald av ytringar. Leseevne og leselyst er ein nøkkel til danning og refleksjon. (s. 39)

En annen målsetning som skal kunne styrke det offentlige ordskiftet mot fragmentering og ekkokammerdannelse (Sunstein, 2018) er at kultur- og kunnskapssektoren skal forene krefter og interesser for å motvirke disse utfordringene. Dette blir påpekt i kapitlet om danning og demokratibyggning:

Både kultursektoren og kunnskapssektoren medverkar kvar for seg og i fellesskap til danning og demokratibyggning. Samarbeid på tvers kan være ein styrke for å byggje sterkare medvit om kunst og kultur som ytringar og kor mykje kulturen betyr for danning, tilhøyrse og kunnskapsutvikling. (s. 80)

Samarbeid på tvers mellom for eksempel grunnskolen og kultursektoren skal medvirke til en sterkere dannelsesprosess hos barn og unge. Men hvordan dette skal gjennomføres, på et vis som er endret i forhold til dagens praksis på dette samarbeidsfeltet, blir ikke beskrevet. I et senere kapittel om kunst og kultur i utdanningen (s. 80) henvises det til læreplanverket fra 2017 der verdigrunnlaget og de overordnede prinsippene for grunnopplæringa utheves. Her blir informasjonskompetanse implisitt beskrevet når kunst og kultur betegnes som en del av grunnsynet for pedagogisk praksis. Kunst og kultur som obligatorisk praksis i grunnskolen:

tydeleggjer blant anna at djupare innsikt blir utvikla når elevane ser samanhengar mellom kunnskapsområde, og når dei meistrar eit mangfald av strategiar for å tileigne seg, dele og stille seg kritisk til kunnskap. (s. 82)

Dette utsagnet er i tråd med argumentasjonen tidligere i kulturmeldingen, der kulturlivet, leseevne og leselyst skal bidra til dannelse og refleksjon, og på det viset motvirke en fragmentert offentlighet.

4.3.3 Bibliotekets rolle

I meldingen nevnes folkebibliotekstektoren som et konkret område som skal styrkes, og da i forbindelse med å øke bibliotekenes rolle som en offentlig møteplass og kunnskapsarena i lokalmiljøet. Teksten henviser til at dette emnet vil bli mer detaljert og utførlig forklart i bibliotekstrategien for 2020-2023, et dokument som blir analysert i neste delkapittel i denne studien. Siden denne informasjonen er skilt ut til den sist utgitte bibliotekstrategien, er det lite annet av betydning å finne i denne kulturmeldingen for mine forskningsspørsmål angående bibliotek.

4.3.4 Demokrati og offentlighet

I et eget kapittel om danning og demokratibyggning finnes gode og overordnede beskrivelser av hvilke demokrati- og offentlighetssyn som preger denne kulturmeldingen. Her blir flere gjengangere angående demokratiets bånd til en opplyst og dannet befolkning repetert. Vi får blant annet høre at:

Eit demokratisk samfunn føreset at menneska har kunnskap om og forstår samfunnet dei er ein del av, og at dei har høve og evne til å uttrykkje seg og ta aktivt del i samfunnet. (s. 79)

Det er lite nytt i denne formuleringen sett opp mot mine tidligere resultater om det samme temaet. Hittil i studien virker ideen om befolkningens evne til kritisk tenkning og beslutningstaking som premiss for demokratisk levedyktighet, å være godt befestet. Litt senere i kapittelet kommer meldingens forståelse av menneskers dannelse i forbindelse med demokratiet, som også forteller mye av det samme:

Danning handlar om å setje enkeltmenneske i stand til å vere aktive borgarar i samfunnet, uttrykkje seg og ta sjølvstendige val som byggjer på forståing og respekt for andre. Dette er med på å byggje demokrati. (s. 79)

Det overordnede budskapet i denne stortingsmeldingen er at i norsk kulturpolitikk er det grunnleggende at kulturbruk skal sette oss i stand til å fungere som borgere, noe som også gjenspeiles i meldingens tittel. *Kulturens kraft* – tittelen på kulturmeldingen, kan som begrep for eksempel fortolkes som at kultur har kraft til å myndiggjøre, danne og hjelpe mennesker i å oppnå kritisk og selvstendig tenkning.

Av sterkere relevans for mine forskningsspørsmål er likevel meldingens tekst om mediekompetanse som en viktig komponent i dannelses- og demokratiutvikling:

Mediekompetanse og digital dømmekraft er viktig for dannelse og demokratibyggning.

Mediekompetanse handlar om kunnskap om korleis media fungerer, og evne til å vurdere kvalitet, relevans og sanning i den informasjonen ein finn. Digital dømmekraft dreier seg om evne til kritisk refleksjon, blant anna knytt til personvern, nettvett og opphavsrett. Nettvett vil seie kunnskap om internett, å kunne bruke nettmedium på ein trygg og sikker måte og å vite kva ein sjølv kan publisere på internett. (s. 79)

Vi får i dette utdraget en klar og tydelig henvisning til at mediekompetanse, og underforstått også at informasjonskompetanse og kildekritikk, er viktige faktorer for demokratisk utvikling. Begreper som digital dømmekraft, kritisk refleksjon og nettvett blir beskrevet som ferdigheter av betydning, både for individuell dannelse og demokratisk deltakelse. Disse ferdighetene beskrives som viktige for et opplyst og rasjonelt ordskifte, og en kritisk offentlighet.

I et annet kapittel som omhandler kulturlivets samfunnsbyggende kraft, henvises det til den reviderte ytringsfrihetsparagrafen og de tre grunnprinsippene ytringsfriheten baseres på. Disse tre er sannhetsprinsippet, autonomiprinsippet og demokratiprinsippet.

Sannhetsprinsippet inneber at ein best kjem fram til sanning gjennom

meningsutveksling der påstandar blir korrigererte i møte med andre meiningar. I

autonomiprinsippet ligg det at det krevst ein viss kompetanse for å kunne fungere som

sjølvstendig individ i eit ope samfunn. Denne kompetansen oppnår kvar enkelt

innbyggjar ved å møte andre, høyre argumenta deira og bli utfordra av alternative perspektiv. Demokratiprinsippet føreset ei open og kritisk meningsutveksling som kan vere med på å gi betre innsikt og dermed betre avgjerder, jf. sanningsprinsippet. (s. 15)

Dette tekstutdraget inneholder flere av de sentrale forutsetningene for en rasjonell og kritisk offentlighet. En åpen og opplyst samtale er en klar parallell til J. S. Mills idé om *ideenes marked* fra hans klassiske verk *On Liberty* (Mill, 1859/2010). På dette «markedet» brytes meninger mot hverandre, der formålet er å la faktakunnskap og rasjonelle argumenter seire over ignoranse eller vrangforestillinger, som igjen fører til en mer opplyst samtale. Mills idé om idéenes marked er en viktig forløper til moderne ytringsfrihet, og har også tydlige likheter med Habermas' teori om den kommunikative handling.

Å delta i det deliberative demokratiet forutsetter et uenighetsfellesskap der meningsmangfold er en forutsetning for et samfunns utvikling og fremdrift. For å gjøre dette uenighetsfellesskapet levedyktig og bærekraftig behøves en kompetent befolkning som er i stand til å fatte rasjonelle beslutninger, og kulturmeldingen hevder at kultursektoren kan spille en rolle i dette arbeidet.

Å delta i kulturlivet inneber at ein blir vand til å møte eit mangfald av meiningar og ytringsformer, også meiningar ein er usamd i eller misliker. Slik kan kulturlivet setje oss betre i stand til å handtere spenningar i samfunnet som utfordrar openheit og toleranse, og medverke til å styrkje det fellesskapet vi treng for å byggje demokrati. (s. 16)

Her fremmes tanken om at kulturlivet kan være en sentral medspiller og bidragsyter for å underbygge demokratiske prosesser og gjennomføringskraft. Dette bekreftes videre litt senere i teksten der kulturens demokratiske innvirkning blir sett på som en «arena for den openheita og kritikken eit demokratisk samfunn er avhengig av» (s. 16).

I forbindelse med den reviderte ytringsfrihetsparagrafen nevnes infrastrukturkravet som også den tidligere kulturmeldingen omtalte. Infrastrukturkravet

inneber at staten pliktar å medverke aktivt til etablering og drift av kanalar ut i det offentlege rommet, slik at det verkeleg blir mogleg for individ og grupper å ytre seg. Statens oppgåve er med dette utvida frå passivt å avstå frå inngrep i ytringsfridommen til aktivt å leggje forholda til rette for ytringsfridom. (s. 17)

Et bemerkelsesverdig aspekt ved denne nye paragrafen er dreiningen fra det negative frihetsbegrepet, altså at staten skal avstå fra inngrep i ytringsfriheten, til det positive frihetsbegrepet, der staten aktivt skal legge forholdene til rette for at ytringsfrihet skal finne sted. Dette kan tolkes som nok et uttrykk for statens aktive rolle i kultur og offentlighet. Dette er en av de egenskapene som ofte kjennetegner nordiske velferdsstater, ofte kalt «den nordiske modellen» (Engelstad et al., 2017). Fra kultursektorens side regnes dette infrastrukturkravet å bestå av «arenaer, kanalar og verkemiddel som legg til rette for å produsere, bygge kunnskap om og gjere kunst- og kulturuttrykk tilgjengelege for befolkninga. I denne infrastrukturen inngår både fysiske og digitale arenaer og verkemiddel» (s. 17). Kultursektorens virkemidler for å underbygge ytringsfriheten har ifølge meldingen sammenheng med vårt demokratiske prosjekt fordi «satsing på kulturpolitikk er ei investering i danning og demokratiutvikling, og det kan medverke til å gi alle ein sjanse til å lykkast, uavhengig av utgangspunkt» (s. 17). I dette utdraget gis kulturen også en viktig og sosialt utjevne funksjon.

Offentligheten og det offentlige ordskiftet har i stor grad blitt flyttet over til medier og tjenester på internett. I forbindelse med dette fortelles det om et økende behov for offentlige rom der man møtes ansikt til ansikt. Kulturmeldingen forteller at «den teknologiske utviklinga har opna for ulike digitale møteplassar og kanalar for ytring og meningsutveksling. Fysiske møteplassar er framleis viktige for å skape samhald og gode lokalsamfunn» (s. 40). I et kapittel om digitale muligheter for samfunnet fortelles det likevel om at den digitale omveltningen kan ha positive ringvirkninger for offentligheten. Ved at kultur og kulturuttrykk blir digitalisert gis de et større spredningspotensiale, noe som «er med på å opne ei ny verd for mange, og det ligg ei demokratisk kraft i dette dersom teknologien blir brukt rett. Då kan den digitale teknologien vere inkluderande og moderniserande» (s. 49). Den nye teknologien gir

også befolkningen større medvirkning og endrer dynamikken for kommunikasjon i den kulturelle offentligheten. I vår tid blir

terskelen for ytring, deltaking og interaksjon lågare. Dette er demokrati i praksis.

Nordmenn ligg i forkant når det gjeld bruk av ny teknologi, og vi bruker stadig meir tid på digitale plattformer. Digitale plattformer fungerer som virtuelle møteplassar der vi uttrykkjer oss, utvekslar idear og erfaringar, og les, høyrer og engasjerer oss i ulike typar innhald. (s. 49)

Etter de kritiske tekstene om ekkokamre og en stadig mer fragmentert offentlighet viser Kulturdepartementet, som vi ser over, også optimistiske perspektiver på den digitaliserte offentligheten. Lavere terskel for ytringer i en digital offentlighet fører formodentlig også til økende demokratisk deltaking.

4.4 Bibliotekstrategiene (2015-2018 og 2020-2023)

Disse to dokumentene blir behandlet sammen i dette delkapittelet. Årsaken til det er at de begge er forholdsvis korte dokumenter, men også at de har forskjellige fokus som har innvirkning på hvor mye relevant informasjon de har for mine forskningsspørsmål. Den første strategien er utgitt i 2015 og preges sterkt av den da nylig reviderte folkebibliotekloven, og har hovedsakelig fokus på rollefordelingen for utvikling av folkebibliotekene mellom stat, fylke og kommune. I tillegg er det et sterkt fokus på Nasjonalbibliotekets nye funksjon som en sentral autoritet og formidler av ressurser for folkebibliotekenes utvikling til aktive møteplasser og debattarenaer. Den neste bibliotekstrategien utgitt i 2018 bygger i stor grad videre på 2015-strategien, samtidig som den er utledet av den siste generelle kulturmeldingen. Den eldste av strategiene ble utgitt på et tidspunkt da Thorhild Widvey var kulturminister i en regjering bestående av Høyre og FrP. Den siste strategien ble forfattet etter at Venstre meldte seg inn i denne regjeringen. Hele tre statsråder står som ansvarlige for denne siste strategien. Kulturminister Trine Skei Grande (V), forsknings- og høyere utdanningsminister Iselin Nybø (V) og kunnskaps- og integreringsminister Jan Tore Sanner (H) er alle representerte. Det er fordi denne bibliotekstrategien tar for seg biblioteker fra alle sektorer som folkebiblioteker,

skolebiblioteker og fag- og forskningsbiblioteker, som gjør at strategien blir et samarbeid mellom tre departementer.

4.4.1 Problemforståelse

I 2015-strategien er det få funn av beydning for denne oppgaven om problemforståelse eller utviklingstrekk i samfunnet for øvrig. Årsaken til dette er at fokuset i strategien er konkret rettet mot tiltak i folkebiblioteksektoren og Nasjonalbiblioteket for å etterleve den nye formålsparagrafen i folkebibliotekloven. Det er lite informasjon i dokumentet om de bakenforliggende behovene for at disse tiltakene iverksettes, utenom henvisninger til utredningen i forkant av strategien; *Kulturutredningen 2014* (NOU 2013: 4, 2013).

I 2018-strategien er det derimot fyldig beskrevet om hvilke samfunnsutfordringer man forsøker å imøtekomme med bibliotekenes nye roller. Allerede i forordet uttrykkes det bekymring for hvordan utfordringer ved digitale informasjonsteknologier, og ikke minst mengden informasjon vi omgås, kan ha konsekvenser for vår informasjonstilegnelse. I forordet skrives det at:

Vi har tilgang til mer kunnskap og kultur enn noensinne. Men det at vi har tilgang til en nesten uendelig mengde kunnskap betyr ikke at vi oppsøker eller benytter oss av den. Tvert om ser vi faktisk at kunnskap og opplysning på nettet konkurrerer og tidvis taper for falske nyheter, rykter og propaganda. Regjeringen vil at bibliotekene skal være en motkraft til dette. (s. 5)

Vi får en uttrykkelig bekreftelse av at de ansvarlige departementene erkjenner informasjonsmengden som en utfordring for menneskers kritiske sans og informasjonskompetanse, og at de ser for seg at biblioteket skal kunne motvirke dette på et vis. Strategiene som omtales er selvfølgelig preget av et bibliotekfokus, men vi ser likevel at den siste strategien i stor grad bygger videre på problemforståelsen vi også fant i forrige kulturmelding (Kulturdepartementet, 2018, s. 38). Dette kommer også frem i sitatet hentet fra fra det første kapittelet om regjeringens bibliotekpolitikk (s. 7):

Dagens informasjonssamfunn stiller store krav til at menneska utviklar kritisk sans og utvidar forståingshorisonten, for å kunne vurdere kjelder, undersøkje kva som er sant og usant, og gjere sjølvstendige val. (s. 7)

Dette er i stor grad en gjentakelse av liknende uttalelser om samme emne i de andre dokumentene. Det befester vidare den grunnleggende og gjentakende tanken om at informasjonsmengden og den varierende informasjonskvaliteten stiller sterkere krav til samtidens borgere.

4.4.2 Løsningsforslag

I strategien fra 2015 blir det foreslått en «videreutvikling av biblioteket som læringsarena i samarbeidsprosjekter mellom skolebibliotek, folkebibliotek og fagbibliotek» (s. 7) som et tiltak for å styrke bibliotekets rolle som en offentlig kunnskapsinstitusjon. Dette skal, som mange andre forslag i strategien, foregå i regi av utviklingsmidler eller ressurser utdelt av Nasjonalbiblioteket. Idéen om et utviklingssamarbeid mellom folke- og fagbiblioteksektoren for utviklingen av bibliotekene som kunnskapsarenaer skal i denne studien vise seg å være et gjennomgående tema i møte med en ny digital offentlighet.

Et annet prosjekt i denne strategien som anses som et løsningsforslag er et program for digital deltakelse og kompetanse for befolkningen. Programmet kalt *Digidel 2017* skal være et tiltak basert på «forpliktende samarbeid mellom sentrale aktører i offentlig, privat og frivillig sektor som allerede arbeider på området» (s. 23). Blant disse aktørene er folkebibliotekene helt sentrale, fordi de allerede har tilgang til datamaskiner, internett og en fortrinnsvis digitalt kompetent stab som kan tilrettelegge for veiledning eller kursvirksomhet i grunnleggende digitale ferdigheter for brukerne.

I 2018-strategien henviser de til regjeringens politiske plattform, Granavolden-plattformen,² og utsagn om at regjeringen vil satse på folke- og skolebibliotekene «blant annet gjennom å styrke arbeidet med digitale plattformer og nye modeller for drift av bibliotek» (s. 7). Bedre

² Plattformen er tilgjengelig her: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/politisk-plattform/id2626036/> (sist besøkt 03.5.2019)

samarbeid mellom folkebiblioteksektoren og skole- og fagbibliotekene foreslås som en løsning for å styrke bibliotekene som en kunnskapsinstitusjon for fremtiden. Dette har likheter med tidligere utsagn i de to generelle kulturmeldingene, og også i bibliotekstrategien fra 2015. I 2018-strategien hevdes det at folke-, fag- og skolebibliotek også skal inkludere biblioteker fra høyere utdanningsinstitusjoner i denne samkjøringen. Det skrives at for å «oppnå bedre samhandling og mulighet til å videreutvikle bibliotek i en større sammenheng er det hensiktsmessig at bibliotek i høyere utdanning også er en del av strategien» (s. 7). Dette er likevel lettere sagt enn gjort fordi de forskjellige bibliotektypene er underlagt kommunal, fylkeskommunal eller statlig styring, og også under forskjellige departementer. Kulturdepartementet og Kunnskapsdepartementet fastslår hva som skal være det statlige ansvaret for denne utviklingen, og hvordan staten gjennom

Nasjonalbiblioteket, Utdanningsdirektoratet, utdanningsinstitusjonene og Unit (Direktoratet for IKT og fellestjenester i høyere utdanning og forskning), best kan legge til rette for og bidra til innovasjon, kompetanseheving og utvikling i hele biblioteksektoren. Dette både ved utvikling og drift av fellestjenester og ved tildeling av prosjekt- og utviklingsmidler. (s. 7)

Vi ser også forslag til kompetanseheving innen digitale medier og kildekritikk hos bibliotekfaglige ansatte. I et kapittel om kompetanseheving blir vi, etter en innledende tekst om hvilke utfordringer digital informasjonsteknologi kan ha for biblioteksektoren, fortalt at bibliotekansatte skal være:

veiledere i kilder på nettet. Biblioteket skal være et naturlig sted å henvende seg for den som ønsker å skille mellom ekte og falske nyheter, mellom gode og dårlige kunnskapskilder. Personale med bred og oppdatert kompetanse er avgjørende for at bibliotekene skal kunne utføre sine samfunnsoppgaver og levere et godt bibliotektilbud. Oppbygging av ny kompetanse hos bibliotekarene er avgjørende for å utvikle nye tjenester og et fremtidsrettet bibliotektilbud. (s. 43)

Det er en konkret målsetning at biblioteket skal være et naturlig sted å oppsøke for kompetanse innen kildekritikk og nettvett, og det spiller videre på utsagnet om at biblioteker og bibliotekarer har høy tillitt i befolkningen når det kommer til nøytralitet og kyndighet. Men i praksis er det likevel grunn til å tro at dette er en henvendelse bibliotekene sjeldent får i sitt praktiske arbeide inntil videre.

En annen og mer spesifikk målsetning som nevnes i strategien angår kompetanseheving blant skolebibliotekarene. I forbindelse med økningen i digital kompetanse blant bibliotekarer skrives det at når man lokalt vurderer kompetanseheving:

bør man også vurdere om det er behov for kompetanseutvikling for skolebibliotekansvarlige for å styrke medielesningskompetansen i skolen. Slik kompetanse kan blant annet bidra til at barn og unge rustes til å skille mellom falske og ekte nyheter. (s. 43)

Dette kan tolkes som et konkret tiltak under det ofte gjentatte argumentet om bibliotekfaglig samarbeid på tvers av sektorer for å styrke informasjonskompetanse og dannelsesprosesser for brukerne. Skolebibliotekene kan dermed få en sterkere medvirkning for medie- og informasjonskompetanse hvis dette forholdsvis nye formålet og den nye funksjonen trer i kraft.

4.4.3 Bibliotekets rolle

I den første bibliotekstrategien fra 2015 er det som nevnt innledningsvis i dette kapittelet lite å hente. Det er fordi den har et nokså snevert fokus på utviklingen av folkebibliotekene som møteplasser, i lys av den reviderte folkebibliotekloven. Det nevnes lite om digital informasjonsteknologis medbragte utfordringer, men ideen om biblioteket som møteplass kan regnes som et resultat i denne sammenheng. I innledningen fortelles det:

Staten skal bidra til at biblioteksektoren styrkes som aktiv formidler av kunnskap og kulturarv, og legge til rette for at folkebibliotekene blir aktuelle og uavhengige møteplasser og arenaer for offentlig samtale og debatt. (s. 8)

Dette er en direkte henvisning til den nye paragrafen i den reviderte folkebibliotekloven. Nettopp dette fokuset på biblioteket som møteplass kan etter mitt syn, og for denne oppgavens del, leses som et tiltak for blant annet å forebygge videre fragmentering av det offentlige rom. Denne forsterkningen av bibliotekets rolle som en møteplass har en underliggende idé om at å samle mennesker i fysiske offentlige rom skal føre til en lavere terskel for å bidra i den offentlige samtalen. I strategien heter det at:

det er et overordnet mål med bibliotekutviklingen at folkebibliotekene kan gi bred tilgang til gode digitale tjenester og samtidig er sosiale arenaer og arenaer for dannelses gjennom møter med kunnskap og kultur. (s. 16)

I 2018-strategien er det fylldige beskrivelser av hvilken ny og modernisert rolle biblioteket ser for seg å spille i det digitale storsamfunnet. I forordet blir forbindelsen mellom demokrati og kunnskapstilgang nok en gang nevnt, og det fortelles hvordan biblioteket skal forsterke dette samspillet:

Demokratiet er ikke gitt, derfor må strategien legge til rette for at bibliotekene kan fungere som kunnskapsarenaer som gir brukerne tilgang til kvalitetssikret informasjon og forskning. (s. 4)

Det fortelles at på de siste fire årene siden forrige bibliotekstrategi har besøket til bibliotekene økt med flere prosent. Mye av æren for dette tilfaller forrige strategis arbeid med å tillegge bibliotekene rollen som møteplasser og debattarenaer. I et litt senere avsnitt får vi også et historisk sveip om bibliotekets rolle som kunnskapsinstitusjon og formidler av folkeopplysning og dannelses, og også litt om hvordan denne rollen skal befestes for fremtiden:

Folkeopplysning handler om biblioteket som kunnskapsarena, der befolkningen skal ha tilgang til forskningen og kildene, og biblioteket skal bidra til utvikling av kritisk tenkning og digital dømmekraft i befolkningen. Helt fra de norske folkeboksamlingene ble etablert for nesten 200 år siden har biblioteket hatt rollen som dannelsesinstitusjon. Bibliotekansatte har jobbet for at folk skal lese og ha tilgang til kunnskap og kultur. Rollen som formidler og en som åpner opp samlinger og forskning, er fremdeles like aktuell. Den kan styrkes gjennom mer samarbeid mellom folkebibliotek og universitet- og høyskolebibliotek. (s. 4)

Særlig den siste setningen her er relevant for min studie. Mer samarbeid mellom folke- og fagbibliotekene er et refreng som gjentar seg i flere av mine kilder som et løsningsforslag i møte med strengere krav til informasjonskompetanse og kildekritikk i befolkningen. Dette poenget blir forsterket og repetert også under kapittelet om regjeringens bibliotekpolitikk (s. 7). Der heter det seg at målet med å koordinere utviklingsoppgavene mellom folkebibliotek, fag- og skolebibliotek og biblioteker i høyere utdanningsinstitusjoner er å «videreutvikle bibliotekene som relevante og viktige institusjoner i fremtiden, som skal bidra til folkeopplysning og dannelses for befolkningen» (s. 7).

4.4.4 Demokrati og offentlighet

Strategien fra 2018 har også relevant informasjon angående demokratisyn og offentlighet, riktignok i lys av biblioteksektoren. I forordet, treffende kalt *bibliotek, folkeopplysning og dannelses*, konstateres det at «bibliotekene er demokratihus. Fra Nasjonalbiblioteket til folkebibliotek, skolebibliotek og fag- og forskningsbibliotek. Sammen utgjør disse viktig demokratisk infrastruktur og er en grunnstamme i demokratiet» (s. 4). Bibliotekenes funksjon i demokratiet, både nasjonalt, regionalt og ikke minst lokalt, er blant annet som demokratistyrkende institusjoner via sin rolle som kilder til folkeopplysning og dannelses.

Bibliotekene har også en integrerende rolle for borgerne. Rollen som lavintensiv møteplass³ (Audunson, 2005) bringer borgere av forskjellige etnisiteter og kulturer, sosiale lag og bakgrunner sammen, og «kommuner som utvikler sine bibliotek til å bli gode og tilgjengelige er demokratifremmende og skaper felleskap» (s. 4). Lik tilgang til informasjon, kunnskap og kultur, uansett bakgrunn, er sosialt utjevnende fordi «tilgang til kunnskap er en forutsetning for å delta i samfunnslivet, og det motvirker ulikheter i befolkningen» (s. 4).

Utav disse utdragene får man et tydelig bilde av hvordan Kulturdepartementet ser at tilgang til kunnskap uavhengig av sosial bakgrunn utgjør et premiss for demokratiet. Begrepene «demokratihus» og «grunnstamme i demokratiet» er tydelig verdiladede beskrivelser, og de er med på å befeste dette inntrykket videre.

³ Lavintensiv møteplass betyr en arena for mennesker som møtes uten et spesielt verdi- eller interessefellesskap. På slike steder vil man kunne eksponeres for menneskelig verdi- og interessemangfold. I motsetning til dette er høyintensive møteplasser, der mennesker møtes for å utøve en felles interesse e.l.

5 Diskusjon

Resultatene ble i forrige kapittel presentert i kronologisk rekkefølge etter dokumentenes utgivelsestidspunkt. I dette kapitlet vil derimot resultatene settes sammen etter de kategoriene de ble inndelt i. På den måten blir det oversikt over resultatene samlet sett, og vi kommer tettere innpå resultatenes eventuelle utvikling over tid. Når resultatene fra kategoriene flettes sammen, blir også forskjellene mellom dokumentene tydeligere. I tillegg vil resultatene ses i lys av mine teoretiske perspektiver.

5.1 Problemforståelse

Første kulturmelding er utgitt i 2003 og har, grunnet tidspunktet for utgivelsen, lite eksplisitt materiale som har med digitale utfordringer ved informasjonssamfunnet å gjøre, slik vi forstår det i dag. Kort oppsummert nevnes de største utfordringene for samfunnsutviklingen ofte som globalisering og individualisering. Tilgang til internett er på dette tidspunktet i ferd med å bli allment, og det nevnes at utviklingen med at mennesker har lettere tilgang til ulike fora og interessegrupper på nett, basert på egne interesser, kan føre til en fragmentert offentlighet. Likevel inneholdt denne kulturmeldingen lite konkret informasjon om de typene problemforståelser denne studien etterspør.

Det eksisterer dog flere eksempler på dikotomien mellom livsverden og systemverden. Forfatterne av meldingen viser til hvordan markedskrefter får en større posisjon i den generelle, og den kulturelle offentligheten. For eksempel skrives det:

Marknadsøkonomiske krefter ser ut til å setja stadig sterkare preg på kulturlivet, og sektorskilja mellom kultur og næring vert overskridne på nye måtar. Dette har skapt nye kulturpolitiske utfordringar både overfor dei heilt eller delvis kommersielle kulturverksemdene og overfor dei tradisjonelt ikkje-kommersielle kulturverksemdene.

(Kulturdepartementet, 2003, s. 10)

Omtrent det samme budskapet om markedskreftenes inntog gjentas også i kapitlet om samfunnsutvikling og kulturpolitikk (s. 107), men her i et kulturindustrielt perspektiv. Det skrives: «Eit anna hovudtrekk ved samfunnsutviklinga er at marknadsøkonomiske krefter tykkjest å setja stadig sterkare preg på kulturlivet. Kulturindustrien er veksande og er i stadig høgare grad prega av den internasjonale marknaden» (s. 108). Det er også spor etter uro for at den teknologiske moderniseringsprosessen skjer i markedskreftenes favør, og at de er preget av en generell markedsliberalisering (s. 27). Sett i lys av Habermas' uttrykk om systemverdenens kolonisering av livsverden, kan disse utdragene tolkes som representasjoner av dette. At internasjonale markedskrefter i stadig større grad konkurrerer i det norske markedet er også et tema som gjentas i andre kilder.

Neste stortingsmelding er en bibliotekmelding utgitt i 2008. I dette dokumentet er det mye informasjon å hente for de fleste av mine kategorier, men det er verdt å merke seg at all informasjon er fra et bibliotekperspektiv. Av problemforståelse er vi her i en tid der tilgang til internett er omtrent fullt utbredt i befolkningen, sosiale medier er i eksplosiv vekst, og produkter som håndterer et mangfold av digitale ressurser som tekst, musikk og bilder er på fremmarsj (de første smarttelefonene er på vei). Internettets radikalt demokratiske egenskaper erkjennes også, der enhver med nettilgang i praksis kan være sin egen publisist og redaktør, og at dette setter ekstra press på befolkningens medie- og informasjonskompetanse.

Neste stortingsmelding er den generelle kulturmeldingen utgitt i 2018. Denne meldingen er betydelig kortere enn forrige kulturmeldingen fra 2003, mye fordi enkelte kultursektorer som museer får egne stortingsmeldinger, og at andre sektorer som bibliotek og dataspill har blitt dekket via egne stortingsstrategier. I denne meldingen blir det tydelig beskrevet at både ytringsfriheten og demokratiet i seg selv er under press av fremvekst av ekkokamre, og at store, private og globale selskaper har stor innflytelse på den digitale infrastrukturen. I tillegg til ekkokammerdannelser gjør menneskers bekreftelsestendens seg gjeldende da søkemotorer og nettjenester tidvis tenderer å gi mennesker informasjonen de vil ha, fremfor den nøytrale informasjonen de behøver. Algoritmer og personlige preferanser for informasjon beskrives i denne meldingen som klare utfordringer for opprettholdelsen av et sterkt og levedyktig demokrati. Falske nyheter og desinformasjon blir også nevnt som trusler for vår samfunnsorden, og en henvisning til en rapport utgitt av medietilsynet viser at et betydelig antall nordmenn har problemer med å skille sant og usant i informasjonskilder på internett. Sosiale medier blir også beskrevet som en medvirkende faktor som kan forsterke de digitale

utfordringene for offentligheten og demokratiet. Naturlig nok er medie- og informasjonskompetanse, samt kildekritikk, beskrevet som forebyggende tiltak og som en eventuell løsning på problemet.

De utfordringene som nevnes i denne kulturmeldingen har til felles at de kan være hindre for reell kommunikativ handling i det offentlige ordskiftet. Som nevnt oppstår kommunikativ handling når partene er på like fot, og når aktørene ikke har vikarierende motiver eller skjulte interesser overfor motparten. Desinformasjon og falske nyheter er skapt for å villed, og vil derfor være preget av vikarierende motiver. Ekkokamre og filterbobler har liknende egenskaper, men hindrer kommunikativ handling ved at de, direkte eller indirekte, hindrer tilstedeværelsen av motstemmer eller alternative verdisyn. Slik reduseres meningsmangfoldet og potensielle argumenter som kan utvikle den offentlige samtalen videre. Kraften i de bedre argumenter vil ha dårlige levevilkår i et slikt miljø, som igjen medfører en svakere og mindre effektiv offentlighet hvis konkurrerende deloffentligheter i stedet snakker forbi hverandre.

Det er verdt å føye til at det eksisterer kritiske stemmer til hvor stort problem ekkokamre og filterbobler utgjør for det offentlige ordskiftet. Axel Bruns har problematisert begge disse begrepene ved å kritisere først at begrepene er utydelig definerte, og derfor vanskelige å benytte i studier (Bruns, 2019). Men også, og kanskje enda viktigere, at for eksempel ekkokamre hverken er et nytt fenomen eller et stort problem. Ekkokamre i forskjellige former har ifølge Bruns eksistert til alle tider i forskjellige former, fordi de i stor grad gjenspeiler menneskers sosiale natur ved at vi instinktivt har en tendens til å foretrekke sosial omgang med et enighetsfellesskap. Et annet argument Bruns bruker er at et absolutt ekkokammer kun kan eksistere i teorien. Selv mennesker som er del av et sterkt ekkokammer, slik vi oppfatter uttrykket i ordinær forstand, vil ha andre informasjonskilder de eksponeres for, enten aktivt eller passivt. Lignende argumenter for at ekkokammeres effekt overdrives finnes i *Informerte Borgere* (Moe et al., 2019). Etter å ha redegjort for den offentlige frykten for den potensielt ødeleggende kraften i falske nyheter, filterbobler og ekkokamre, konkluderer forfatterne med at «i ytterste konsekvens er dette problematisk for demokratiet, men verken vår eller tidligere forskning finner bevis på denne typen ekstreme effekter» (s. 81). Det kan med andre ord være grunn til å tro at frykten for disse utfordringene kan ha et anslag av moralsk panikk i en verden som kan oppfattes som urolig og i endring.

Bibliotekstrategien fra 2015 inneholdt lite relevant informasjon. Det er fordi dokumentet er spesifikt innrettet mot blant annet Nasjonalbibliotekets og folkebibliotekenes nye rolle som offentlige møtested. I siste strategi fra 2018 er det derimot fylldig beskrevet hvilke utfordringer Kulturdepartementet ser for seg at det digitale informasjonssamfunnet kan by på. Siden denne strategien er direkte utledet av den generelle kulturmeldingen fra samme år overlapper problemforståelsene i disse dokumentene hverandre i betydelig grad. Blant problembeskrivelser som går igjen er for eksempel at veksten i den digitale informasjonsmengden utfordrer befolkningens kildekritikk og informasjonskompetanse. De deler også bekymring for ekkokammerdannelser og faren for manipulasjon eller påvirkning av opinionsdannelsen fra blant annet fremmede makter.

I et tidsperspektiv er det likevel vanskelig å plassere resultatene mine i en akse med en jevn progresjon. Tidsspennet mellom den første kulturmeldingen og den siste er femten år. I disse femten årene har det skjedd gjennomgripende endringer i det digitale informasjonssamfunnet. På grunn av avstanden i tid, og at kulturmeldingen fra 2003 blir utgitt på et tidspunkt der problemer ved det digitale informasjonssamfunnet ennå ikke er en stor del av det offentlige ordskiftet, er det vanskelig å sammenligne disse dokumentene direkte. Den første kulturmeldingen har lite relevans for forskningsspørsmålene, den andre har nokså mye. Imellom disse to befinner bibliotekmeldingen fra 2008 seg. Dette dokumentet beskriver flere teknologiske utviklinger som anses å kunne ha stort endringspotensiale for våre informasjonspraksiser. Men det er få konkrete eksempler på at disse utviklingene kan være mulige utfordringer for offentligheten og demokratiet på et senere tidspunkt. Bibliotekmeldingen inneholder riktignok vagt uttalte bekymringer for ekkokammerdannelser og en bevissthet rundt den voksende informasjonsmengdens innvirkning på informasjonskompetanse og kildekritikk. Det er likevel, totalt sett, forholdsvis lite informasjon i bibliotekmeldingen angående problemforståelser som etterspørres i forskningsspørsmålene.

En tydelig utviklingslinje for problemforståelse av utfordringer ved det digitale informasjonssamfunnet ville antakelig blitt enklere å danne ved bruk av andre relevante kilder i tillegg til mine hovedkilder. Stortingsmeldinger og -strategier fra andre fagområder som skolepolitikk eller mediepolitikk, ville sannsynligvis kunne utfylle og nyansere dette bildet i stor grad. Om noe, kan derimot resultatene mine om problemforståelse, blant mitt utvalg av

dokumenter, stå som et tydelig uttrykk for hvilken stor utvikling som har skjedd på femten år. Fra lite bevissthet rundt utfordringene i 2003, til betydelig bekymring i 2018.

5.2 Løsningsforslag

Kulturmeldingen fra 2003 hadde få resultater som var relevante for mine forskningsspørsmål. En følge av dette er naturligvis at det heller ikke vil være mange eksempler på relevante løsningsforslag. I bibliotekmeldingen er det derimot noen punkter som er verd å ta med seg og diskutere. Det ene er planen om å heve bibliotekansattes digitale kompetanse, slik at de kan fungere som veiledere inn i den digitale offentligheten. Det andre er å omgjøre bibliotekene til offentlige kunnskapssentre og læringsarenaer. Disse planene er tidlige ledd i den pågående rolleendringen bibliotekene senere skal gjennomgå, og vi ser her tidlige tanker om bibliotekene som offentlige møtesteder. Den overordnede motivasjonen bak planene virker å være at befolkningen skal ha et nøytralt lavterskeltilbud, med muligheter for å heve egen digital kompetanse i en raskt omskiftelig og digital informasjonsverden. Selv om dette er fra et rent bibliotekperspektiv er det likevel gode eksempler på at Kulturdepartementet er kjent med at det digitale informasjonssamfunnet kan by på utfordringer.

Kulturmeldingen fra 2018 byr på et rikt utvalg av løsninger på utfordringene, og på flere nivåer. Kultursektoren, og norsk kulturliv generelt, anses som en sentral løsning ved at kulturuttrykk skal fremme kritisk tenkning og læringsvilje. Kulturlivet skal også rettlede og etterstrebe kvalitet i en offentlighet som virker å bli stadig mer fragmentert. Idéen bak virker å være at menneskers dannelse og utvikling via kulturelle uttrykk skal forebygge splittede offentligheter. Dette skjer ved at kulturen selv evner å samle mennesker med forskjellige bakgrunner og meninger i en inkluderende offentlighet med rom for meningsbrytning og et mangfold av ytringer. Veien til dette målet går blant annet gjennom å fremme leseevne og leselyst. En del av dette er tanker som går igjen i Habermas' borgerlige offentlighet. Det er verd å nevne som en parallell til dette at den første borgerlige offentligheten Habermas beskriver er en litterær offentlighet, altså et rom for kritisk tenkning og meningsutveksling blant et lesende publikum. Idéen om kultur som premiss for offentlighet er altså ikke en ny tanke. Denne tanken er tydelig i begge de generelle kulturmeldingene, men 2018-meldingen virker å være gjennomsyret av denne kulturforståelsen, nemlig at kulturlivet er en uerstattelig premissleverandør for en fungerende og levedyktig offentlighet.

Habermas har satt tydelige spor i utforming av norsk kulturpolitikk og offentlighet. Norsk akademia, og spesielt samfunnsvitenskapene, var raskt ute med å ta til seg Habermas' teorier. Et talende eksempel på dette er at *Den borgerlige offentlighet* (Habermas, 1962/2005) ble oversatt til norsk som første språk i 1971, lenge før den ble oversatt til engelsk i 1989. Norske offentlige utredningers utnevnte arbeidsgrupper består ofte av en betydelig andel akademikere. Fordi mange norske samfunnsforskere er influert av Habermas' teorier, har teoriene også hatt sterk innflytelse på NOUene. Følgelig har Habermas' tenkning også innflytelse på utforming av offentlighetspolitikk og demokratiforståelse i Norge. Tydelige eksempler på dette finnes i Ragnvald Kallebergs artikkel *Ytringsfrihet, demokratiteori og demokratiet som uferdig prosjekt* (Kalleberg, 2015). Artikkelen oppsummerer hvordan Habermas på flere måter hadde innflytelse i utredningen til den reviderte ytringsfrihetsparagrafen (NOU 1999: 27, 1999). Kalleberg oppsummerer tankene fra et essay skrevet av et medlem av ytringsfrihetskommisjonen, Gunnar Skirbekk (Skirbekk, 1998), angående Habermas' innflytelse på norsk offentlighet: «Den sentrale ideen er at offentlig mening kan og bør bestemme politikkenes hovedlinjer, og at det er mulig å forbedre rasjonaliteten i politiske beslutninger ved å legge til rette for inkluderende, opplyst menings- og viljesdannelse i sivilsamfunnets offentligheter» (Kalleberg, 2015, s. 16).

På et mer konkret og institusjonelt nivå nevnes kulturinstitusjoner som biblioteker, museer og arkiver som medvirkende aktører for at kulturen skal bidra til en sterkere offentlighet. I kraft av sin troverdighet og autoritet skal disse institusjonene bidra som en positiv kraft og en motvekt til en fragmentert offentlighet. En annen løsning som gjentas i flere av mine kilder, er et tettere samarbeid mellom kultursektoren og kunnskapssektoren. Dette skal hovedsakelig skje gjennom at kultur skal være en naturlig del av skole og utdanning. På den måten skal kulturen bidra til refleksjon, utvikling og dannelse, som ifølge argumentasjonen i kulturmeldingen indirekte fører til en styrket offentlighet.

Bibliotekstrategien fra 2015 inneholdt lite informasjon om problemforståelser som er relevante for min studie, som naturligvis medfører tilsvarende lite informasjon om løsningsforslag. Likevel er det et punkt jeg vil fremheve. Det påpekes i strategien hvordan folke-, fag- og skolebiblioteker bør samarbeide tettere for å styrke bibliotekets rolle som læringsarena. Denne målsetningen er helt i tråd med den senere kulturmeldingens mål om nærere samarbeid mellom kultursektoren og kunnskapssektoren, bare sett fra et

bibliotekperspektiv. Den neste bibliotekstrategien (Kulturdepartementet og Kunnskapsdepartementet, 2019) har derimot flere beskrivelser av hvordan biblioteket skal være en sterk bidragsyter til opparbeidelse av digital medie- og informasjonskompetanse og kildekritikk for befolkningen. Heller ikke i denne strategien er det praktiske eller konkrete eksempler for hvordan bibliotekene skal gjennomføre dette, utenom generelle målbeskrivelser eller luftig beskrevne ambisjoner.

Over tid bærer løsningsforslagene preg av det samme som problemforståelsene. Mange av utfordringene ved det digitale informasjonssamfunnet var ennå ikke blitt oppfattet eller påtenkt på tidspunktet for den første kulturmeldingen. Derfor blir det vanskelig å sammenligne de to kulturmeldingene direkte.

5.3 Bibliotekets rolle

Bibliotekets rolle har i tidsperioden for min studie endret seg i flere retninger. Fokuset på bibliotekets rolle er, på tidspunktet for utgivelsen av den første kulturmeldingen jeg har sett på, i ferd med å endres til å være en offentlig arena og møteplass. Det er ennå noen år til den reviderte folkebibliotekloven trer i kraft, men i denne kulturmeldingen ser vi konturene av rolleendringen til folkebibliotekene som en fysisk møteplass og arena for offentlig samtale og debatt. Også organisatorisk har det skjedd markante endringer. Folkebibliotekene har gått fra å være underlagt ABM-utvikling i en tiårsperiode, til dagens ordning der Nasjonalbiblioteket er navet for utvikling av hele folkebiblioteksektoren. Men kanskje mer interessant for denne studien er hvordan både folke-, skole- og fagbibliotekene har gjennomgått en rolleendring i takt med teknologisk og sosial utvikling i det nye årtusenet. Vi kan se det i de stadige forslagene om tettere samarbeid mellom folke-, skole- og fagbibliotekene, og at de har til felles en utvikling mot en mer møteplassorientert og sosial funksjon. Slik skal de oppfylle sin pålagte rolle etter endringen i den reviderte folkebibliotekloven. Vi ser det også i tanken om det sømløse biblioteket som skal sikre lik tilgang til informasjon, der idéen er at alle bibliotekets brukere skal ha tilgang til alle bibliotekers ressurser på tvers av bibliotektype eller regionale grenser.

I det digitale informasjonssamfunnet ser man på bibliotekets rolle som en tilbyder av kvalitetssikret informasjon og kunnskap. Ved å heve bibliotekpersonalets digitale

kompetanser skal bibliotekene også være delaktige i å veilede og heve befolkningens kompetanse. Nettopp befolkningens digitale kompetanse er et gjennomgående tema i flere av kildene. Bibliotekene skal være delaktige i denne utviklingen ved å kunne tilby veiledning i digitale tjenester. Dette er et mål som viser seg å være til dels oppfylt. I mange folkebiblioteker er det blitt populært med arrangementer eller veiledning innen for eksempel nettbrettbruk eller grunnleggende internettbbruk for eldre.

Bibliotekstrategien fra 2015 (Kulturdepartementet, 2015) har lite informasjon som kan ses i lys av mine forskningsspørsmål, men gjentar til dels noen av de samme beskrivelsene av nødvendigheten av en opplyst og kritisk tenkende befolkning for demokratiske prosesser. Den nye folkebibliotekloven er på denne tiden trådt i kraft og forteller at biblioteket skal være en møteplass og arena for offentlig samtale og debatt. Kontrasten er stor til den senere bibliotekstrategien bare tre år senere. Strategien fra 2018 inneholder flere fraser som tydelig gjentar den befestede forståelsen av biblioteket som kunnskapstilbyder, og som en demokratisk og sosialt utjevneende institusjon.

I lys av den reviderte folkebibliotekloven ser vi klare paralleller mellom bibliotekene som møteplass og konseptet den borgerlige offentlighet. Det ser vi ved at flere av bibliotekenes grunnfunksjoner samsvarer med egenskaper som er sentrale for den borgerlige offentlighet. Igjen vil jeg trekke frem slektskapet mellom den opprinnelige borgerlige offentligheten, som oppsto i et lesende og skrivende publikum, og bibliotekets tradisjonelle funksjon som tilbyder av tekstlig, og i senere tid også digital informasjon. Også bibliotekets virksomhet som møteplass og arena for offentlig samtale og debatt gir i seg selv sterke assosiasjoner til den borgerlige offentlighetens funksjon. I tillegg har bibliotekenes uavhengighet fra statlig styring og markedskrefter, og deres posisjon som forvaltere av yrtings- og informasjonsfrihet, også gitt de egenskapene som behøves for kommunikativ handling i praksis. Uhindret av politisk press eller markedskrefter vil de også, ideelt sett, samsvare med den nøytrale rollen livsverden krever, i møte med representasjoner av systemverdenen. Det er likevel et par unntak som er verdt å nevne i denne sammenhengen. E-bøker og digitale lybøker fortsetter å være et uavklart område for folkebibliotekene. Interessekonflikten mellom bibliotekene og forlagene viser at privat næringsliv fortsatt har noe innflytelse på biblioteksektoren. En lignende problemstilling finner vi også hos fag- og forskningsbiblioteker, som strever med stadig større kostnader til tidsskriftabonnementer. Store internasjonale forlagshus har enorm makt i et marked som med rette kan kalles et oligopoli. Det gjør at de har sterke forhandlingskort når de skal diskutere

pris med bibliotekene, og bibliotekenes avhengighet av tilgang til tidsskriftene gir bibliotekene en dårlig forhandlingsposisjon. Her kan det derfor også sies at markedskreftene utøver innflytelse på bibliotekene.

I kildene for studien blir bibliotekene beskrevet som sentrale for kunnskapservvervelse, dannelse og myndiggjøring, og som en hjørnestein i den demokratiske infrastrukturen. Men det er også grunn til å ha et kritisk blikk på myndighetenes opphøyelse av bibliotekene som demokratiske kjerneinstitusjoner. Offentlige dokumenter av typen jeg har analysert vil av nødvendighet ofte vært sterkt normative i sine argumentasjoner og beskrivelser. Med andre ord kan beskrivelsene av biblioteket i dokumentene sies å være preget av festtale- og fyndord. Mangelen på empiri gjør det dessuten vanskelig å vite nøyaktig i hvilken grad bibliotekvesenet lever opp til de beskrivelsene som ofte blir brukt om dets virke.

Over tid ser vi også at bibliotekenes rolleforståelse har endret seg. Det er mye som taler for at nåtidens sterke fokus på digitale utfordringer ved informasjonssamfunnet også har innhentet biblioteksektoren. Tekster angående ekkokamre, informasjonskompetanse, offentlighet og demokrati fikk en langt tydeligere tilstedeværelse i bibliotekstrategien utgitt i 2018, enn i tidligere dokumenter. På mange måter gjentas mønsteret fra tekstene uthevet i de andre analytiske kategoriene; nemlig at dette er temaer som fikk en brå oppsving i aktualitet først de senere årene.

5.4 Demokrati og offentlighet

I den eldste kulturmeldingens (Kulturdepartementet, 2003) forståelse av demokrati og offentlighet, var det overraskende få eksempler på tekster som omhandlet hvordan demokratier avhenger av åpen offentlighet, og en opplyst og kritisk befolkning. Det blir riktignok nevnt, og det blir også skrevet om hvordan informasjonsfrihet er viktig for sosial utjevning og demokratisk deltakelse. Likevel skiller meldingen seg ut ved at den inneholder lite fokus på overordnede demokratiske idealer, sett opp mot de andre dokumentene som er studert.

Derimot var det fylldig beskrevet hvordan kultursektoren er knyttet til en fungerende offentlighet. Spesielt av interesse her er kulturens forhold til det internasjonale markedet.

Internasjonale markedskrefter som en maktfaktor i norsk kulturliv blir naturlig nok forstått som en følge av den økende globaliseringen. Det er blant annet i møte med disse kreftene at norske myndigheter over tid har gjennomført tiltak som skal ivareta og beskytte norsk kultur. Eksempler på dette er innkjøpsordningen til bibliotekene og momsfrirket på aviser og bøker for å understøtte forfattere og forlag. I tillegg har vi direkte og indirekte pressestøtte med formål å subsidiere avis- og mediehus, og tilrettelegge for en levende og variert avisflora i en relativt liten og tynt befolket nasjon. Disse eksemplene tjener også som demonstrasjoner på hvordan vi har en sterk og aktiv stat som subsidierer store deler av norsk kulturliv og offentlighet, samtidig som de opprettholder prinsippet om armlengdes avstand. En av de bakenforliggende og sentrale ideene bak alle disse tiltakene og subsidiene kan tolkes som å være å opprettholde en fri og kritisk offentlighet. Slik kan en velfungerende offentlighet opprettholde gode villkår for kommunikativ handling, også i en liten stat med sterk kulturell konkurranse utenfra.

Fra bibliotekmeldingen (Kulturdepartementet, 2009) gjentas ideen om at fri informasjonstilgang til alle er uunnværlig i et sterkt demokrati. Bibliotekets institusjonelle rolle, og dets funksjon som tilbyder av kultur og kunnskap, nevnes som et skjæringspunkt mellom kulturpolitikk, utdanningspolitikk og en politikk for å styrke demokratiet. Kultur blir på lik linje med utdanning i utsagnet nevnt som en viktig faktor for styrking av demokratiet, et budskap som får sterk gjenklang i neste kulturmelding.

Kulturens kraft (Kulturdepartementet, 2018) skiller seg ut ved at den har rikelig innhold som er med å besvare mine forskningsspørsmål. Dette gjelder også i høy grad resultater angående demokrati- og offentlighetsforståelse. Flerfoldige utdrag fra denne meldingen konsoliderer ideen om en sterk sammenheng mellom en opplyst og kritisk tenkende befolkning, et levedyktig demokrati, og en rasjonell, kritisk og åpen offentlighet som det nødvendige bindeleddet. Men i dette dokumentet nevnes i tillegg medie- og informasjonskompetanse eksplisitt som målsetninger. Det settes et sterkt fokus på digitale ferdigheter og digital dømmekraft som nye fundamentale egenskaper for demokratisk utvikling.

I forbindelse med digitale ferdigheter og informasjonskompetanse, er det verdt å føye til at flere politiske endringer som skal styrke digital kompetanse og kildekritikk er underveis. For eksempel vil nye læreplaner for grunnskolen ha en tydeligere plass til digitale ferdigheter. Her nevnes det at god digital dømmekraft, kildekritikk, informasjonssikkerhet og programmering

vil ha en sterkere tilstedeværelse i grunnskolens pensum (Kunnskapsdepartementet, 2019). En annen sentral hendelse i denne sammenheng er at det på nytt er utnevnt en ytringsfrihetskommisjon. Argumentet for en ny revidering av ytringsfrihetsloven er at «både den enkeltes rolle og ytringsmuligheter og det offentlige rom generelt har gjennomgått grunnleggende endringer siden den forrige ytringsfrihetskommisjonens rapport ble lagt fram i 1999» (Kulturdepartementet, 2020b). Ifølge kultur- og likestillingsminister, Abid Raja, skal denne nye kommisjonen «utrede de sosiale, teknologiske, juridiske og økonomiske rammene for ytringsfrihet i Norge i dag. Kommisjonen skal engasjere til debatt og se på trusler mot ytringsfriheten og hvordan vi kan styrke det offentlige ordskiftet» (Kulturdepartementet, 2020a). Både den nye læreplanen og utnevnelsen av en ny ytringsfrihetskommisjon kan tolkes som uttrykk for myndighetenes ønske om å vise handlekraft. De kan også forstås som svar på offentlig uttrykte bekymringer for digitale trusler for demokratiske prosesser. Begge disse politiske grepene er med på å befeste inntrykket av myndighetenes økende erkjennelse av utfordringene det digitale informasjonssamfunnet kan by på i de senere årene.

I bibliotekstrategiene (2015, 2018) er det få eksempler på hvordan disse ideene blir forstått av kulturdepartementet. Det tydeligste eksempelet er at 2018-strategien, i sin beskrivelse av bibliotekene som «demokratihus» og «grunnstamme i demokratiet», repeterer forestillingen om tilgang til kunnskap og kultur som demokratifremmende.

I innledningen til studien ble det skildret hvordan bekymringer for hvordan digital informasjonsteknologi kan påvirke demokratiet, har fått en sterk tilstedeværelse i vår nasjonale offentlighet, og også internasjonalt. Det er god grunn til å anta at dette kommer som en reaksjon på hendelser i det internasjonale samfunnet, og at dette også er en sterkt medvirkende årsak til at demokrati- og offentlighetssentrerte idéer har fått stor plass i kulturmeldingen fra 2018. Kontrasten er stor sammenlignet med kulturmeldingen fra 2003, der inntrykket er at disse idéene var mindre fremtredende. En mulig mer korrekt beskrivelse kan være at disse emnene ikke opplevdes like prekære den gang som de gjør i dag. Gode eksempler på problemforståelse av utfordringene ved det digitale informasjonssamfunnet var nært ikke-eksisterende i den første kulturmeldingen, men var sterkt tilstedeværende i kulturmeldingen utgitt i 2018. Dette bildet gjentar seg også for hvordan tekst om offentlighet og demokratiske idealer blir gjengitt i kildene. Det gir i seg selv en pekepinn på hvordan det også i denne kategorien har skjedd en stor endring i tidsperioden mellom utgivelsestidspunktet for de to generelle kulturmeldingene.

I dokumentenes forståelser av demokrati og offentlighet er det mange klare paralleller til mine teoretiske perspektiver. En rød tråd som oppfattes i alle de studerte dokumentene er for eksempel det sterke båndet mellom informerte og kritisk tenkende borgere, og demokratiet. Mellom demokratiet og borgerne eksisterer en offentlighet, som staten har lang tradisjon for å understøtte. At staten aktivt går inn med virkemidler for å opprettholde en offentlighet, kan potensielt forstås som en representasjon av systemverdenens kolonisering av livsverden. At denne aktiviteten også er vedtatt ved lov i den reviderte ytringsfrihetsparagrafen, altså at staten skal tilrettelegge for en åpen offentlig debatt, forsterker dette inntrykket videre. At dette foregår uproblematisk og bortimot friksjonsløst i norsk offentlighet uten tydelige motstemmer, bør tilskrives at Norge, i likhet med andre nordiske land, er preget av et høyt tillitsnivå og høy sosial kapital (Rothstein & Stolle, 2003). Dette gjelder borgerne imellom, men også mellom borgerne og myndigheter eller institusjoner. Vi som befolkning har tillit til at staten og institusjonene vil oss vel, og at de ikke misbruker sin makt for politiske gjennomslag. Denne tilliten er grunnlaget for at staten også klarer å opprettholde prinsippet om armlengdes avstand. Tilliten i seg selv virker også legitimerende for statens mandat om tilrettelegging for en åpen og opplyst offentlig samtale.

6 Konklusjon

Før konklusjonen presenteres er det hensiktsmessig å minne om studiens hensikt og forskningsspørsmålene som ble formulert. Det overordnede formålet med denne studien har vært å analysere Kulturdepartementets perspektiver angående utfordringer ved det digitale informasjonssamfunnet. For å besvare dette ble det presisert et forskningsspørsmål, og flere analytiske spørsmål, for å nyansere det analytiske arbeidet; Hvordan beskriver Kulturdepartementet utfordringene det digitale informasjonssamfunnet utgjør for demokratiet og offentligheten? Hvilke løsningsforslag fremmes i møte med disse utfordringene? Hvilken rolle blir bibliotekene tilegnet i det digitale informasjonssamfunnet? Hvilke grunnleggende demokrati- og offentlighetsforståelser hevdes av Kulturdepartementet, og hvordan har svarene på disse spørsmålene endret seg siden begynnelsen av 2000-tallet? I konklusjonen vil forskningsspørsmålene besvares i den rekkefølgen de ble presentert.

Kulturdepartementet har spesielt i de to siste utgitte dokumentene for denne studien, *Kulturens kraft* (Kulturdepartementet, 2018) og *Nasjonal bibliotekstrategi 2020-2023 - Rom for demokrati og dannelse* (Kulturdepartementet og Kunnskapsdepartementet, 2019), vist en tydelig erkjennelse av at digital informasjonsteknologi kan ha negative konsekvenser for demokratiet. Begge dokumentene har detaljerte beskrivelser av konkrete utfordringer for offentlighet og demokrati. Ekkokammerdannelser, falske nyheter, misinformasjon og desinformasjon blir fremhevet som klare problemer, som potensielt kan skade det offentlige ordskiftet, befolkningens tillit til tradisjonelle medier og demokratiske prosesser. I tillegg til dette nevnes digitale algoritmer, sosiale medier og menneskers bekræftelsestendens som faktorer som kan forsterke disse utfordringene. Det virker dermed åpenbart at norske myndigheter er oppmerksom på aktualiteten til disse emnene i den utvidete offentligheten, og at de ser et behov for å agere tilstrekkelig på utfordringene.

Det er flere virkemidler Kulturdepartementet anser som løsninger på de digitale utfordringene. På et teoretisk plan er løsningen at kultur, i både den vide og smale forstanden av begrepet, skal virke både forebyggende og forsterkende for befolkningens evne til medborgerskap. Den bakenforliggende ideen er at borgere som tilbys og benytter kultur og kulturuttrykk av høy kvalitet, blant annet vil utvikle evnen til å tenke kritisk. Kultur virker også stimulerende på leselyst og -ferdigheter, kunnskapssøken og dannelse. I tillegg har

kulturen også en samlende funksjon ved at mennesker med forskjellige bakgrunner og verdisyn møtes i en åpen og inkluderende offentlighet. Alle disse egenskapene som tilegnes kulturen skal, ifølge Kulturdepartementets argumenter, motvirke en stadig mer fragmentert offentlighet. Denne forestillingen av kultur som botemiddel er spesielt tydelig fremstilt i kulturmeldingen og bibliotekstrategien utgitt i 2018. På et mer praktisk nivå nevnes store kulturinstitusjoner som museer, arkiv og biblioteker, som aktører som skal målbære de kulturelle tilbudene. Begreper som folkeopplysning, dannelse, kunnskapstilegnelse og sosial utjevning er uttrykk som over lengre tid har vært tett forbundet med disse institusjonene. Dette gjelder også i stor grad for nåtiden. Beskrivelsene av disse institusjonenes virke og formål preges av tydelig normative beskrivelser, og disse ideene kan virke rotfestet både i myndigheter og befolkning i den grad at de kan oppfattes som en kulturell selvfølghet. I dokumentene analysert i denne oppgaven, er det lite deskriptiv informasjon om disse institusjonenes effekt og resultater, sett opp mot sine samfunnsoppdrag og formål.

Bibliotekets rolle har også endret seg markant de siste to tiårene. Mye av endringen har selvsagt å gjøre med den reviderte folkebibliotekloven. Den gir folkebibliotekene en rolle som en møteplass og arena for offentlig samtale og debatt, i tillegg til den tradisjonelle kulturformidlingsfunksjonen. I de analyserte dokumentene er det ett bilde av bibliotekene som trer frem tydelig og konsistent: bibliotekene som kultur- og kunnskapstilbydere, og som demokratisk infrastruktur. Dette bildet blir satt på spissen i bibliotekstrategien fra 2018, der begrepene «demokratihus» og «grunnstamme i demokratiet» brukes om folkebibliotekene. Dette er uttrykk som representerer godt hvordan bibliotekene blir fremstilt også i de tidligere utgitte dokumentene. For denne studien er det av større interesse hvordan folkebibliotekene også gis en tydeligere rolle som tilbydere av kvalitetssikret informasjon og kunnskap. Bibliotekene skal også fungere som veiledere i digitale ferdigheter for befolkningen, om det er grunnleggende digital kompetanse, kildekritikk eller informasjonssøking i en stadig tettere informasjonssjungle. Det virker åpenbart at Kulturdepartementets forståelse av samtidens digitale informasjonssamfunn, og dets utfordringer, også får konsekvenser for biblioteksektoren, inkludert folkebibliotek, fag- og skolebibliotek.

De grunnleggende demokrati- og offentlighetsforståelser som presenteres i dokumentene er varierende i mengde, men ikke mye i innhold. I stor grad blir forbindelsen mellom demokrati og opplyste borgere fremstilt som sentral i de fleste av kildene, selv om et par av de eldste kildene ikke går i dybden på demokratiske idealer eller forståelser. I tillegg blir kultursektoren

ansett som en viktig bidragsyter for en velfungerende offentlighet. At kultur er en grunnleggende forutsetning for offentlig og demokratisk deltakelse, kommer tydelig frem i den sist utgitte kulturmeldingen. Forestillingen om kultur som en myndiggjørende, dannende og opplysende kraft er sterkt tilstedeværende, og kultur blir av den grunn også ansett som en bærebjelke for demokratiet og offentlighetens levedyktighet.

I siste kulturmelding er det likevel nye innfallsvinkler til hvordan den demokratiske levedyktigheten skal opprettholdes. Spesielt nevnes det at fragmenterte offentligheter, desinformasjon og lignende utfordringer bør imøtekommes med sterkere informasjons- og mediekompetanse i befolkningen. Nye informasjonskanaler og -medier via internett, i kombinasjon med internetts radikalt demokratiske struktur, gjør at informasjonsstrømmen i det offentlige gjennomgår et paradigmeskifte. Det er tydelig at det digitale informasjonsmiljøet har endret Kulturdepartementets forståelse av hvilke nye forutsetninger demokratiet og offentligheten lever under.

Det siste forskningsspørsmålet som besvares er hvordan svarene på de andre forskningsspørsmålene har endret seg over tid. I denne studien er det femten år mellom den første generelle kulturmeldingen og den siste bibliotekstrategien. Underveis i arbeidet har det vokst frem et klart bilde av en progresjon i Kulturdepartementets forståelse av den teknologiske utviklingen i denne tidsperioden. Det er tydelig at mye har skjedd siden årtusenskiftet, både teknologisk og politisk, og at dette gjenspeiles i kildene. Kulturdepartementets stortingsmeldinger om kultur og bibliotek er barn av sin tid, og i dem ser man også hvordan departementet har oppfattet sine teknologiske omgivelser. Det er ingen stor endring i problemforståelse og løsningsforslag i møte med digitale informasjonsutfordringer i de fem årene mellom den første kulturmeldingen og bibliotekmeldingen fra 2009. Det samme kan sies om forståelsen av demokrati, offentlighet og bibliotekets rolle i samme tidsperiode.

Det skjer derimot et nokså stort sprang i alle disse emnene når man kommer til kulturmeldingen og bibliotekstrategien fra 2018. Nye ord og begreper har blitt til, andre har fått en ny aktualitet. Ekkokamre og falske nyheters innvirkning på demokrati og offentlighet er problemstillinger som inntil nylig ikke har vært aktuelle i den bredere offentligheten. Men etter en rekke hendelser i det internasjonale samfunnet har disse problemene fått relativt stor plass i det offentlige ordskiftet. Dette gjenspeiles også i resultatene og analysen av dokumentene. I de senere dokumentene får demokratiske ideer en mer alvorspreget

tilstedeværelse, med mer detaljerte beskrivelser av potensielle problemstillinger og trusler mot offentligheten. Det er vanskelig å tolke dette som noe annet enn en respons på samtidens hendelser.

Habermas' teorier om den borgerlige offentlighet, kommunikativ handling og systemverdenens kolonisering av livsverden, har vist seg å være fruktbare perspektiver under analysen av kildene. Sammen ga disse teoriene et godt grunnlag for å forstå tenkning rundt deliberativt demokrati, ytringsfrihet og offentlig kommunikasjon i vår kultur. Denne demokratiforståelsen står sterkt i Norge, noe som også kommer indirekte frem i de studerte dokumentene. Mye av årsaken til det er Habermas' innflytelse på samfunnsforskningen, som igjen kommer til uttrykk i offentlige utredninger.

Det dynamiske samspillet i det offentlige ordskiftet mellom mediene, kulturinstitusjonene, statsmakten og befolkningen for øvrig, er i stor grad i overrensstemmelse med Habermas' ideer om en borgerlig offentlighet. Norsk offentlighet er i utgangspunktet åpen og inkluderende, ved at alle borgere har anledning og mulighet til å oppsøke et meningsfellesskap og uttrykke sine meninger. Et liberalt demokrati som vårt lar enkeltindivider og grupper, organisasjoner og institusjoner, uttrykke seg politisk på flere måter enn bare ved stemmeseddelen. Demonstrasjonsretten og en mangfoldig medieflora gir blant annet et godt grunnlag for å praktisere ytringsfrihet, i tråd med statens tilrettelegging for en fri og åpen offentlig samtale.

Når fragmentering av offentligheten likevel er et reelt scenario, kan både medier, kulturinstitusjoner og andre offentlige aktører, etterstrebe et større menings- og verdimangfold. Et mer inkluderende offentlig ordskifte, med lavere terskel for meningsmotstand, kan være botemiddelet for videre fragmentering av, og ekkokammerdannelser i, den brede offentligheten.

Også innad i biblioteksektoren finnes problemstillinger angående fragmenterte offentligheter. Folkebibliotekenes rolle som sted for offentlig samtale og debatt har ført konfliktfylte temaer til overflaten. Spesielt har dette kommet til uttrykk da innvandringskritiske organisasjoner, eller kontroversielle enkeltindivider, har fått avslag på å holde møter i biblioteket, men har fått lov i bibliotek andre steder i landet. Debatten om hvem som skal, og hvem som ikke skal få lov til å bruke bibliotekenes lokaler har fått stor oppmerksomhet i mediene. Samtidig som

denne studien er i ferd med å ferdigstilles pågår en stor debatt om akkurat dette temaet i tidsskriftet *Bok og bibliotek*. Saken angår den islamkritiske organisasjonen SIAN (Stopp islamiseringen av Norge), som fikk avslag på å avholde et møte i en av Deichmanske biblioteks filialer i Oslo. I debatten er det flere argumenter angående hvilke overordnede prinsipper folkebibliotekene skal etterleve, eller hvordan ytringsfrihetsloven skal tolkes i denne sammenheng. Enkelte tar til orde for at man kan avslå enkelte organisasjoners ønske om bruk av bibliotekets lokaler, fordi det motsatte ville være å legitimere organisasjonens formål. Også hvis organisasjonen i seg selv står sterkt i strid med folkebibliotekenes kjerneverdier som ytringsfrihet, åpenhet og mangfold, skal bibliotekene kunne gi avslag (Pihl, 2020). Motargumentet er ofte at såfremt organisasjonen i seg selv ikke er lovstridig, eller bryter noen lover ved leie av lokale, er det fritt også for dem å leie lokaler hos biblioteket (Skansen, 2020). Denne debatten viser hvilke indre spenninger og verdimotsetninger som kommer til uttrykk, i bibliotekets rolle som et offentlig møtested og arena for offentlig samtale og debatt.

Bibliotekets rolle som offentlig møtested, og debatten rundt hvilke aktører som har fått avslag på bruk av lokalene, ville vært et interessant emne for en annen studie. Men denne debatten har også relevans for denne studien, fordi den viser at biblioteksektoren til en viss grad har et uavklart og inkonsekvent forhold til ytringsfrihetens infrastrukturkrav. Det kan vise at det er tvetydige retningslinjer angående organisasjoners bruk av bibliotekene. Kanskje kan kulturinstitusjonene etterstrebe et større menings- og verdimangfold i sine lokaler? Dette kan være en måte for kulturinstitusjonene å hindre ekkokammerdannelser på i praksis, og på det viset kan man også nærme seg en offentlighet som i større grad samsvarer med Habermas' idealer.

Denne studien vil også være relevant for fremtidige bibliotekstudenter, da flere av temaene for oppgaven berører emner som vil få sterkere tilstedeværelse i utdanningen i fremtiden. Høsten 2020 innfører OsloMet nye fag og emner i bachelorutdanningen i bibliotek- og informasjonsvitenskap. I det nye bachelorprogrammet vil temaer som kildekritikk, personvern og informasjonsfaglig juss få et økt fokus. Informasjonskompetanse og kildekritikk er temaer som har fått økende fokus, ikke bare i den brede offentligheten, men også for bibliotekarutdanningen. At bachelorutdanningen endres for å øke fokus på disse emnene, må sies å være et tegn i tiden, da de er kompetanser arbeidsmarkedet etterspør hos nyutdannede bibliotekarer. Bibliotekene som tilbydere av veiledning og opplæring av for eksempel digital

informasjonskompetanse eller kildekritikk, er en endring som er foreslått relativt nylig. At biblioteket skal være et naturlig sted å henvende seg for digital informasjonshjelp kan være et grunnlag for nye spennende studier.

7 Litteraturliste

- Aakvaag, G. C. (2008). *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Anker, T. (2020). *Analyse i praksis: en håndbok for masterstudenter*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Audunson, R. (2005). The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context: The necessity of low-intensive meeting-places. *Journal of Documentation*, 61(3). doi: 10.1108/00220410510598562
- Bienkov, A. (2012, 8. februar). Astroturfing: what is it and why does it matter? *The Guardian*. Hentet fra <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/feb/08/what-is-astroturfing>
- Bratberg, Ø. (2017). *Tekstanalyse for samfunnsvitere*. (2. utg.). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Bruns, A. (2019). *Are Filter Bubbles Real?* Cambridge: Polity Press.
- Cadwalladr, C. & Graham-Morrison, E. (2018, 17 mars). Revealed: 50 million Facebook profiles harvested for Cambridge Analytica in major data breach. *The Guardian*. Hentet fra <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election>
- Dewey, J. (1927). *The Public and its Problems*: New York: Holt.
- Engelstad, F., Larsen, H. & Rogstad, J. (2017). The Public Sphere in the Nordic Model. I F. Engelstad, H. Larsen, J. Rogstad & K. Steen-Johnsen (Red.), *Institutional Change in the Public Sphere. Views on the Nordic Model*: De Gruyter.
- Europeiske kommisjon. (2018). *Final report of the High Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation*. Hentet fra <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>
- Finlayson, J. G. (2005). *Habermas: A Very Short Introduction: 125*. United Kingdom: Oxford University Press.
- Folkebibliotekloven. (2014). *Lov om folkebibliotek*. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1985-12-20-108?q=folkebibliotekloven>
- Fraser, N. (1992). Rethinking the Public Sphere. I C. Calhoun (Red.), *Habermas and the public sphere*. Cambridge, Mass: MIT Press.

- Gjersdal, A. (2017). Informasjonskompetanse. I *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/informasjonskompetanse>
- Grunnloven. (2004). *Kongeriket Norges Grunnlov*. Hentet fra <https://lovdata.no/lov/1814-05-17>
- Habermas, J. (1962/2005). *Borgerlig offentlighet : dens fremvekst og forfall : en undersøkelse omkring et av det borgerlige samfunns grunnbegreper*. Oslo: De norske bokklubbenene.
- Habermas, J. (1999a). Borgerlig offentlighet i tilbakeblikk. I R. Kalleberg (Red.), *Kraften i de bedre argumenter*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Habermas, J. (1999b). *Kommunikasjon, handling, moral og rett*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Høibraaten, H. (2005). Innledende essay. I *Borgerlig offentlighet : dens fremvekst og forfall* (s. IX-LVII). Oslo: De norske bokklubbenene.
- Jacobsen, D. I. (2015). *Hvordan gjennomføre undersøkelser? : innføring i samfunnsvitenskapelig metode* (3. utg.). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Kalleberg, R. (2015). Ytringsfrihet, demokratiteori og demokratiet som uferdig prosjekt. *Sosiologi i dag*, 45(4), 11-37.
- Kalleberg, R. (2019). Offentlighet. I O. Korsnes (Red.), *Sosiologisk leksikon* (Revidert og utvidet utgave). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kalsnes, B. (2019). *Falske nyheter: løgn, desinformasjon og propaganda i den digitale offentligheten*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2007). *St.meld. nr. 17 (2006-2007) Eit informasjonssamfunn for alle*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-17-2006-2007-/id441497/>
- Kulturdepartementet. (2003). *St.meld. nr. 48 (2002-2003) Kulturpolitikk fram mot 2014*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-48-2002-2003-/id432632/>
- Kulturdepartementet. (2009). *St.meld. nr. 23 (2008-2009) Bibliotek — Kunnskapsallmenning, møtestad og kulturarena i ei digital tid*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-23-2008-2009-/id555516/>
- Kulturdepartementet. (2015). *Nasjonal bibliotekstrategi 2015-2018*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nasjonal-bibliotekstrategi-2015-2018/id2429329/>
- Kulturdepartementet. (2018). *Meld. St. 8 (2018–2019) Kulturens kraft*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-8-20182019/id2620206/>

- Kulturdepartementet og Kunnskapsdepartementet. (2019a). *Nasjonal bibliotekstrategi 2020-2023 - Rom for demokrati og dannelse*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nasjonal-bibliotekstrategi-2020-2023---rom-for-demokrati-og-dannelse/id2667015/>
- Kulturdepartementet. (2019b). *Spillerom - Dataspillstrategi 2020-2022*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/spillerom---dataspillstrategi-2020-2022/id2667467/>
- Kulturdepartementet. (2020a). *Presentasjon av medlemmene i Ytringsfrihetskommisjonen*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/presentasjon-av-medlemmene-i-ytringsfrihetskommisjonen/id2690536/>
- Kulturdepartementet. (2020b). *Ytringsfrihetskommisjonen*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dep/kud/org/styrer-rad-og-utvalg/ytringsfrihetskommisjonen/id2690557/>
- Kunnskapsdepartementet. (2019). *Nye læreplaner skal gi elevene tid til mer fordypning*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/nye-lareplaner-skal-gi-elevne-tid-til-mer-fordypning/id2678138/>
- Larsen, H. (2019). *Den nye kultursosiologien : kultur som perspektiv og forskningsobjekt* (2. utgave. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Lippman, W. (1922). *Public Opinion*. New York: Harcourt, Brace.
- Mangset, P. & Hylland, O. M. (2017). *Kulturpolitikk: organisering, legitimering og praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Medietilsynet. (2019). *Kritisk medieforståelse*. Hentet 24. februar 2019 fra https://medietilsynet.no/mediebildet/kritisk_medieforstaelse/#anchor_5777
- Mill, J. S. (1859/2010). *Om friheten*. Oslo: Vidarforlaget.
- Moe, H., Hovden, J. F., Ytre-Arne, B., Figenschou, T. U., Nærland, T. U., Sakariassen, H. & Thorbjørnsrud, K. (2019). *Informerte borgere? : offentlig tilknytning, mediebruk og demokrati*. Oslo: Universitetsforlaget.
- NorSIS. (2020). *Trusler og trender 2019-2020*. Hentet fra <https://norsis.no/trusler-og-trender-2019-2020/>
- NOU 1999: 27. (1999). «Ytringsfrihet bør finde Sted»— *Forslag til ny Grunnlov § 100*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- NOU 2013: 4. (2013). *Kulturutredningen 2014*. Oslo: Kulturdepartementet. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2013-4/id715404/>
- O'Neill, C. (2017). *Weapons of Math Destruction*. London: Penguin Random House.

- Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble*. London: Penguin Random House.
- Pihl, J. (2020) Nei til hatefulle og rasistiske ytringer på biblioteket! *Bok og bibliotek*. Hentet fra: <https://www.bokogbibliotek.no/arkiv2/nei-til-hatefulle-og-rasistiske-ytringer-pa-biblioteket>
- Repstad, P. (2007). *Mellom nærhet og distanse : kvalitative metoder i samfunnsfag* (4. rev. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Rothstein, B. & Stolle, D. (2003). Introduction: Social Capital in Scandinavia. *Scandinavian Political Studies*, 26(1), 1-26. doi: 10.1111/1467-9477.t01-1-00077
- Rowlands, I., Nicholas, D., Williams, P., Huntington, P., Fieldhouse, M., Gunter, B., Tenopir, C. (2008). The Google generation: the information behaviour of the researcher of the future. *Aslib Proceedings*, 60(4), 290-310. doi: 10.1108/00012530810887953
- Sintef. (2019). *På leting etter utenlandsk informasjonspåvirkning*. Hentet fra https://www.regjeringen.no/contentassets/4d850821991746ecbcd9477a475baf73/sintef-rapport_2019-01292_gradering_apen.pdf
- Skansen, K. (2020) Demokratiets vonde gråsoner. *Bok og bibliotek*. Hentet fra: <https://www.bokogbibliotek.no/arkiv2/demokratiets-vonde-grasoner>
- Skirbekk, G. (1998). "din tanke er fri..." – om å grunnlegge det rettslege vern av ytringsfrihet". I G.S. (Red.), *Vit og vitskap* (s. 88-106). Bergen: Fagbokforlaget.
- Sunstein, C. R. (2001). *Republic.com*. Princeton: Princeton University Press.
- Sunstein, C. R. (2009). *Republic.com 2.0*. Princeton: Princeton University Press.
- Sunstein, C. R. (2018). *#Republic: divided democracy in the age of social media* (Hashtag republic). Princeton: Princeton University Press.
- Tjora, A. H. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Vetlesen, A. J. (2019). Jürgen Habermas. I *Store norske leksikon*. Hentet fra https://snl.no/J%C3%BCrgen_Habermas
- Waldahl, R. (2007). *Opinion og demokrati*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Webster, F. (2014). *Theories of the information society* (International library of sociology, 4. utg.). London: Routledge.
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: the fight for a human future at the new frontier of power* (First edition. utg.). New York: PublicAffairs.
- Ådland, M. K. (2020). ABM-utvikling. I *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/ABM-utvikling>